

Ի. ԵԿՍԼԵՐ

ԽԱՍԱՆԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

ՊԵՏԶՐԱՏ

1918-1938

ԼՆՆԻՅԱՆ
ՍՏԱԼԻՆՅԱՆ
ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ
ԿՈՄՅՈՒՆԻՍՏԻՈՒԹՅԱՆ

XX

ԱՄՅԱԿԻՆ

Ի. ԵԿՍԼԵՐ

355.4

Ե-39

ՍԿ

ԽԱՍԱՆԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1939

41 570

1 APR 2013

Ե. Եկսկե. Խասանի հերոսները.— Բրոշուրը պատմում է առանձին հերոսներ կարմրադրոշ I Հատուկ Բանակի կարմիր բանակայինների, հրամանատարների և քաղ-աշխատողների սրանչելի արիության, սովորության և հերոսության մասին, մոր ցուցաբերել են նրանք հայրենիքի պաշտպանության դիրքերում 1938 թվի ոգոստոսըն թասան ճի մոտ ճապոնացիները դեմ մղված մարտերի ժամանակ:

Սյա բրոշուրի տեքստը «Վոենիզդատը» հեղինակից ստացել է բիլդապարատով՝ Պարարովսից:

Լուսանկարներ «Պրավդա»-յի քղբակից Վ. ՏեմիկևԵԵԵ:

Թարգման. Շ. Մանդույան
Պատ. խմբագիր՝ Հ. Դոնոյան
Տեխ խմբագիր՝ Լ. Ունյան
Սրբագր չ՝ Ա. Աղաբալյան
Կոնտրոլ սրբագրիչ՝ Ս. Շահբաղյան

1345
39

Գլավլիտի լիազոր՝ Վ. 2044. Հրատ. № 4786

Պատվեր 45. Տիրաժ 10,000

Թուղթ 62X94. Տպադր. 21/8 մամ.

Մեկ մամ. 25,000 նշան.

Հանձնած է արտադրության 7 հունվ. 1939 թ.

Մտորադրված է տպադրության համար 26 հունվ. 1939 թ.

Պետհրատի I տպարան, Յերևան, Լենինի 65

I

1938 թվի ոգոստոսյան մի առավոտ հեռավոր-արևելյան ճեպընթացը մոտենում էր Պարարովսկին: Յերկաթուղա-գծից դեպի աջ ձգվում էին մարդագետիններն ու մատ-ղաչ անտառակները, դեպի ձախ՝ սոսկանների ալիքաձև շարքերը: Սյո հրեական Ավտոնոմ մարզն էր՝ Բիրոբի-ջանը:

Գնացքն անցնում է ին կայարանը, իսկ մի քանի բուպե անց՝ Վոլոչաեկան: Այստեղ, Տունդուսկա դետի ալի մոտ, ձախից յերեացող Իյուն-Կարան սոսկայի վեչերի վրա, 1922 թվի դաժան ձմեռվա քամի, ցուրտ որերին կիսաբո-բիկ, վատ հագնված կարմիր բանակայիններն ու պարտի-դանները դնում էին վերջին և վճռական մարտի՝ սպիտակ գլարդիականների և ինտերվենտների դեմ: Բազմաթիվ կարմիր մարտիկներ զոհվեցին այն ժամանակ այստեղ, Իյուն-Կարան սոսկայի մոտ: Բայց վոչ վոք չսար-սեց, չնահանջեց թչնամուց: Թչնամին ջախջախվեց և հետ շարավեց:

Հենց այստեղ, Իյուն-Կարան սոսկայի գաղաթին է գրա-նըվում խորհրդային հերոսների յերապրական դերեղմանը, հերոսներ, վորոնք զոհվել են Վոլոչաեկայի համար մղվող մարտերում:

Սոսկայի գաղաթին գտնվող հուշարձանը պսակված է քանդակով կարմիր-բանակայինի կերպարանքով: Նրա հա-

յացքն ուղղված է դեպի արևելք... Հրապարակում հորիզոնական դիրքով բռնած՝ նա կանգնած է այնպես, վոր կարծես թե ամեն մի բնույթն ապարաստ է նետվելու թշնամու վրա:

1922 թվի հերոսական ձմեռը հայրենիքը պաշտպանող մարտիկի սիմվոլիկ կերպարանքը այժմ, 1938 թվի ողորտոսի այս նշանավոր օրերին, հիշեցնում է խորհրդային հզոր ժողովրդի անհողդողդ ուժի և նրա անպարտելի կարմիր Բանակի մասին:

Գնացքը դրդում է հսկայական կամուրջի վրայով անցնելիս, վորը զցված է լայն և վեհապանծ Ամուրի վրա: Գետի վրայով շողենավեր են բռնում: Բարձր ափի վրա յերևում են քաղաքի շենքերը: Գլխում են խաբարովսկի Նոր դործարանների ծխնելույղները: Այստեղ ամեն ինչ ապրում է խաղաղ, դործունյա կյանքով: Վոչ մի բան չի հիշեցնում այն մասին, վոր այդ ժամին մեր մեծ յերկրի հարավ-արևմելյան անկյունում, խառն լճի մոտ համառ և արյունահեղ մարտեր են մղվում ճապոնական հախչողիչների դեմ...

Մի ժամից հետո մենք ինքնաթիռով խաբարովսկից առաջ ենք անցնում: Ինքնաթիռը պտույտ դործելով բլուրների վրա տարածված քաղաքի գլխին, Ամուրի և Ռոստովի լայն ժապավենի վրայով բարձրություն է վերցնում և դենում է խառն լճի ուղղությամբ: Բացի ուղեւորներից, ինքնաթիռը տանում է նաև «Տրեռայի» այսօրվա համարը: Այստեղ, առաջավոր դիրքերում թերթը կլողեւնչի և աւրելութուն կներշնչի մարտիկներին:

Ինչպե՞ս նկարագրել այն բոլորը, ինչ վոր տեսնում ես, ինչով վոր ապրում ես՝ յերբ նստած ես առջ մարտերի վայրը թռչող ռազմական ինքնաթիռի մեջ:

Գնացքի բարակ, փայլուն փողի հետևում, մեր բո-

նած ուղղութիւնից դեպի հարավ, յերկնքի վրա յերևում է մի սպիտակ շերտ: Բնության քմահաճությամբ՝ այդ փողիկ ամպերի միայնակ շարանը կանգնած է Ուսսուրիի հովտի վրա, կարծես յերկնքի վրա նշանակելով յերկու աշխարհների սահմանները:

Մենք դնում ենք սոսկաների վրայով: Ողային փոսերն ամեն բույն զգալ են տալիս իրենց մասին: Ինքնաթիռը ճարպիկ կերպով անցնում է լեռնազապենների միջից:

Անմիջապես նրանց կողքին յերևում է Ուսսուրիի տալգան, վոր տարածվում է լեռների ստորոտներին: Լուռ, անտարբեր, մեռած է թվում այդ տալգան վերելից: Սակայն տալգան ապրում է, և այն ել՝ ապրում է ականջները սրած, ինչպես խորհրդային յերկրի ամեն մի սահմանամերձ շրջան:

Վերջապես հեռվում, շիկակարմիր և դուրս ցցված լեռների հետևից յերևաց խաղաղ ուղիւստի կապույտը:

Այստեղ արդեն զգացվում է ռազմական դործողութիւնների շրջանի մոտիկութիւնը: Ողի մեջ պահակային ծառայութիւն կատարող ինքնաթիւներ կան: Յերկնակամարի տակ թռչում են թշնամուն հանդիպելու համար պատրաստ կործանիչները: Ահա մեր դեմ նետվեց նրանցից մեկը, սակայն ինքնաթիւների թևերին տեսնելով խորհրդային կարմիր աստղերը, ճանապարհը շեղեց:

Ողանալակայան: Վայրեջք: Ծանոթանում ենք զինվորական ողաչունների հետ:

Նրանք հաղնված են «մարտին պատրաստ» ձևով: Նրանց մեքենաները վաղուց պատրաստ են: Ողը ճեղքելով՝ ամեն մի բույն կարող է դաշտապատույտ վերև բարձրանալ աղանջանային հրթիռը: Այն ժամանակ մի կողմ կնետվեն չախմատի տախտակը, դեռ ամբողջովին

չկերած բորչչը և անավարտ կմնա հետաքրքիր գրույցը... Կապույտ կոմբինեզոններ հազած և կողքից ատրճառակներ կախած այդ յերևտասարդ, յեռանդուն մարդիկ տանջվում են մարտական հրամանի սպասումի մեջ:

Յալոք սրտի, մեր ծանոթությունը կարճատև և լինում: Մենք նորից ոգուամն ենք:

Ուղղություն ենք վերցնում դեպի այն ուղանավակայաններից մեկը, վորտեղից ինքնաթիռները թռչում են արդեն անմիջականորեն դրոհի՝ հակառակորդի վրա:

... Ներքևում յերևում է ժայռոտ արևբով ու քմահաճ ձևի կղզիներով ծոցը: Առաջին անգամ չե, վոր ճապոնացիներն այստեղ պրովակացիաներ են սարքում:

Ահա այն ողանավակայանը, դեպի վորը սլանում է յինը մենք: Մեր ինքնաթիռը սահուն կերպով վայրեջք է կատարում, իսկ այդ ժամանակ ողանավակայանից շարունակ թռչում են մարտական մեքենաները: Նրանք ուղևորվում են դեպի խոտան լիճը, վորպեսզի ուժակոծեն և դընդացրային կրակով հեղեղեն խորհրդային տերիտորիայի լկտի հախչտակիչներին:

Լսվում է, թե ինչպես հաճախակի աղմկում են թնդանոթները:

Ողանավակայանի վրա պատվում է ուղային պահակախումբը: Սարայի կտուրի վրա, վորի ներսում, վաճառասեղանի մոտ աշխուժորեն առևտուր է անում «Վայենտորդի» աղջիկը, կանգնած է մի կարմիր բանակային:

Նա հեռադիտակով ուշադրությամբ դիտում է հորիզոնը: Այդ դիտողը զուգավորություն է հաղորդում ամբողջ շրջապատին: Յեթե չլիներ նա և մեկ ել թնդանոթների աղ-

մըկոցը, դժվար կլիներ հավատալ, վոր մենք ռադամահատում ենք դանվում:

Անցնում է կես ժամ: Միքանի ինքնաթիռներ վերադարձան հերթական դրոհից: Նրանց դրությունը ստույգող ինժեները հանդիստ կերպով զբաղվում է իր գործով: Նա հազել է պարուսինե նոր գլմնաստյորկա, նրա կոչիկներն ու կաշե սոնապանները փայլում են, դեմքը մաքուր սափրված է: Այն ժամանակ, յերբ նա տեխնիկների հետ միասին մեքենան է դիտում, ուղաչուները նստում են փայտե յերկար սեղանի շուրջը՝ ճաշելու:

Վերադարձածների մեջ է դանվում ուղաչու — կոմիտար ընկեր Չլոյը: Նա նույնպես սեղան է նստում և ընդհանուր բրբիջի տակ պատմում է, թե ինչպիսի խորամանկությամբ և հայտաբերել ինքը ճապոնական ղենիթային մարտկոցը:

— Յես տեսա վերջապես, թե վորտեղ եր թաղնված այն: Հետևյալ թռիչքին նրան արդեն վերջ կլինի:

Մի ուրիշը պատմում է, թե ինչպես հանկարծակի թռչելով և ուղղահայաց դիրքով հարձակվելով, նա արձիճե հեղեղ է թափել ներքև և ճապոնական հետևակ զորքն ինչպես է ցիր ու ցան յեղել...

Յերբ կործանիչները գնդացիներինց գնդակոծում են ճապոնական հետևակ զորքին, և ճապոնացիների ղենիթային մարտկոցներն ինքնաթիռների վրա կրակ են բաց անում, տասնյակ արկեր պայթում են ոգում:

Սակայն «բաղեյիկները» (այդպես են անվանում այստեղ կործանիչներին) խորամանկ մանյովրով դուրս են գալիս ղենիթային կրակի վոլորտից, նկատելով, թե վորտեղից են դալիս կրակոցները, և այնուհետև գրոհի յեն նետվում թշնամու մարտկոցի վրա: Հենց այժմ ել ահա նրանցից մեկը ևս գնդակոծված է գնդացրային կրակով:

Ճապոնացիներն արդեն սովորել են հարգել կարմիր «բազեյիկներին»: Յերբ նրանք թռչում են ճապոնական խրամատները կամ մարտկոցների վրայով, այնտեղ, իրենց դասավորութունը չմատնելու համար, հաճախ կրակն ամբողջապես դադարում է:

— Մեզանից ամեն մեկը, — շարունակում է իր պատմությունն ընկեր Ջլոյը, — որական 6-7 թռիչք է կատարում: «Բազեյիկները» իրենց խորամանկութամբ կատաղության մեջ են զցում ճապոնացիներին: Մեր բոլոր մեքենաներն անվնաս են, նրանցից վոչ մեկին վոչ մի կրակ չի դիպել: Դա բացատրվում է շատ հասարակ պատճառով. հենց վոր ճապոնացիները կրակ են բաց անում, մենք դործադրում ենք տակալիական վորոշ խորամանկություն, և ճապոնական զենիթայինների կողմից բաց թողնված արկերը մեր կողքից են անցնում...

Այսպես՝ ճապոնական զորքերի հերթական դրոհումից հետո հերոս-ողաչուները նստած են սեղանի շուրջը, յերթային խոհանոցի մոտ և թեյ են խմում, մեծ ախորժակով վոչնչացնելով մրդի կոնսերվները և աշխուժորեն պատմում են միմյանց իրենց տալիսությունները: Պիլոտներից մեկը պլանշետից դուրս է բերում քարտեզը և իր հրամանատարին պատմում է ճապոնացիների վարպետորեն ջողարկված մարտկոցի մասին, վոր նկատել է ինքը: Կես ժամից հետո մեքենան կարգի կրերվի, նրան կմատակարարվի ուղիների ու փամփուլանների նոր պաշար, և կապույտ կոմբինեզոն հագած ողաչուն նորից կթռչի ողը, վորպեսզի վոչնչացնի մի մահարեք կրակային կետ ևս:

Ծանոթանում ենք կոմյերիտական պիլոտ Նիկոլայ Տերենտևիչ Ոմելչենկոյի հետ: Մի տարվա թռիչքային աշխատանքից հետո նա նշանակվել է Առաջին մասի հրա-

Խոսանք լին մոտ տեղի ունեցած մարտերի մանակիցները — ողաչուներ (ձախից աջ) ավադ լեյտենանտ Պ. Յելլիսևի, կապիտան Ն. Կուզնեցկոյ, կապիտան Պ. Գանիչև, ողաչու Ա. Յեգորենկո, կապիտան Ի. Յակուբովիչ, լեյտենանտ Մ. Ջլոյ (1938 թ. ոգոսոս):

մանատարի ողնական: Արդեն վեց տարի յե, վոր նա ողա-
չուի մարտական ծառայություն ե կատարում ուղղական
ավիացիայի մեջ: Վերջերս Նիկոլայ Տերենտևիչն ընդուն-
վել ե կոմունիստական կուսակցության թեկնածու: Իմա-
նալով, վոր մենք մայրաքաղաքից ենք յեկել, նա հարցերի
տարափ ե տեղում մեզ վրա:

— Դե՛հ, պատմեցեք ի՞նչ կա այնտեղ, Մոսկվայում:

— Մոսկվան հույսը ձեր վրա յե դրել...

— Մե՞նք, ինչ... Աշխատում ենք ամեն կերպ, — պա-
տասխանում ե նա ժպտալով: .. Խփում ենք ճապոնական
հարձակվողներին: Այնտա միայն, վոր իսկական ողային
մարտ չկա: Զե՛ք վոր վոչ մի ճապոնական ինքնաթիռ չի յե-
րեվում...

Ծիծաղ, կատակներ: Ողաչուների աչքերը փայլում
են, բոլորը դրդոված են, զգացվում ե մեծ վոզեվորու-
թյուն: Նրանցից ամեն մեկը հստակ ե իր վրա դրված
խնդրի համար:

Իր թուլիքի մասին պատմում ե լեյտենանտ Կուկինը:

— Մեր արադաթուիչ ուժակոծիչները յերևում են հո-
րիզոնի վրա ե մարտական կարգով դեպի նպատակն են դը-
նում: Ողն են թռչում յերեք հրթիռներ: Այդ՝ աղբանշանն
ե: Միքանի բուլեյից հետո կործանիչների ջոկատը, վորի
կազմի մեջ ե մտնում նաե իմ ինքնաթիռը, արդեն սլանում
ե՝ պահպանելու ողային սպառնալից եսկադրան:

Այժմ դեպի ներքե, ճապոնացիների վրա յեն թռչելու
ուումբերը: Սարսափելի, վոչնչացնող ուժը նրանց մեջ ե
շտնվում: Յես ու ընկերս ողի մեջ վորոնում ենք հակա-
ռակորդի կործանիչներին, բայց, ավա՛ղ, նրանք չկան...

«Բաղեյիկները» վշտացած են: Ինչպես յերևում ե, այս
անգամ ես չի վիճակվելու կռվի բռնվելու ողային հակա-

ռակորդի հետ: Կուկինի հետևից շարքի մեջ դնում են վո-
րոնինն ու Ռուկինը: Նրանք սպասում են աղբանշանի՝ Թըշ-
նամու վրա հարձակվելու համար: Սակայն ողի մեջ հա-
կառակորդի ե վո՛չ մի ինքնաթիռ չկա:

Մնում ե վորոնել ե գտնել ճապոնական քողարկված
պենիթիկները:

Ռմբակոծիչները ուումբերի իրենց բեռը վայր են նե-
տում նախորդը նշված ճշգրիտ կետի վրա: Հանկարծ կրակ
ե բաց անում ճապոնացիների դենիթային մարտկոցներից
մեկը: Կուկինի ողակը, նկատելով կրակոցների բռնկումնե-
րը, հարձակվում ե ուղղակի մարտկոցի վրա: Կուկինն, ա-
հա արդեն տեսնում ե, թե ինչպես խուճապի մատնված՝
թփերի մեջ են թաղնվում ճապոնական հրետանայինները:
Շունչը պահած՝ նա «փոքսում ե» նպատակը: Ռումբերը
ներքե են թռչում ե պայթում են, վոչնչացնելով խորհրդ-
դային յերկրի լիտի հափշտակիչներին: Այնուհետև կործա-
նիչների յեռյակը կրակ ե բաց անում զնդացիներից ե
արձձե անձրե ե թափում ճապոնական հետևակ զորքի վրա:

Հարվածը դերազանց եր տրված: Զենիթային մարտկո-
ցը լռեց...

Ողաչու ընկեր Գավրիլովին առաջադրանք եր տրված՝
վոչնչացնել հակառակորդի մարտկոցը, վորը խանդարում
եր մեր հետևակի առաջխաղացմանը: Յերբ Գավրիլովը մո-
տեցավ իր նպատակին, նրա ինքնաթիռի վրա կրակ բաց
արին թշնամու դենիթային թնդանոթները: Նա արագու-
թյամբ մանյովը ե կատարում, ինքնաթիռը փոխադրում ե
ուղղահայաց դիրքի ե կայծակի արագությամբ նետվում
ե դետնի վրա, միքանի հերթի կրակոցներ ե տալիս դըն-
դացիից ե ուումբեր ե նետում: Այնուհետև Գավրիլովը
ճարակորեն դուրս ե գալիս դենիթային հրետանու զնդա-

կոծության վրդուրտից և նորից կրակելու դիրք ե դրավում։ Հանկարծ նրա մեքենան ցնցվեց մոտիկ պայթյունից։ Դավրիւլով մի կողմ նետվեց։ Մի ընկալից հետո անխոնջ և անվեհեր ողաչուն արդեն դարձյալ յեւման դիրքում ե դանդաղ և նորից կրակ ե բաց անում։

Վերջվերջո ճապոնական մարտկոցը լռեց։ Մենամարտից հաղթող դուրս յեկավ ստալինյան բաղեն։

Յերկու մարտական թուրքերի միջև ընկած ժամանակամիջոցում հանդատացող ողաչունների ուրախ, անբռնազբոսիկ խոսակցությունը շարունակվում ե։ Ողաչունները աղահորեն լսում են միմյանց, ծաղր ու ծանակի յեն առնում ճապոնական զենիթայինների «դիպուկ» հրաձգությունը։

— Ե՛հ, թե վոր մեր ավիացիային թույլ տային ինչպես պետքն ե՝ ափսոս աշխատե՛լ... — ասում ե եսկադրիլայի հրամանատար կապիտան ընկեր Կուլցենկոն։ Յեւ նա խորհրդավոր կերպով ժպտում ե, նայելով մեզ իր խելովք, կկոցած աչքերով։

II

Ճապոնական հափշտակիչներին առաջին հակահարվածը տվեց խորհրդային սահմանապահների առաջին ջոկատը՝ լեյտենանտ Խրիստոլյուբովի հրամանատարությամբ։

Հուլիսի 30-ին ճապոնացիները, վոր նախորդ որը դրոհել եյին մեր սահմանապահ դիրքի վրա, կրակ բաց արին, վոր իմանան սահմանապահների ուժերի զստավորությունը։

Լեյտենանտ Խրիստոլյուբովը հասկացավ թշնամու մանյովը և վորոշեց չպատասխանել կրակին։ Տասնհինգ

ընկալից հետո կրակոցները դադարեցին։ Հուլիսի 31-ին, զիջելով ժամը յերկուսին ճապոնացիներն աֆոնամենայնիվ հարձակեցին ջոկատի ձախ թևի վրա։

Լեյտենանտ Խրիստոլյուբովն ինչ-վոր խշխշոց լսեց։ Ձայն տալով յեկողներին. «Կա՛նդ առ, ո՞վ ես», — նա նետեց մի լուսատու հրթիռ։ Հրթիռը բոցավառվեց, բայց վոչ մի բան չհաջողեց տեսնել։ Խրիստոլյուբովը նետեց յերկրորդ հրթիռը, վորի լույսի տակ պարզ կերպով յերեւեցին ճապոնացիների սլուէստները։ Նրանք արդեն յերեսուն մետրի վրա եյին դանդաղ սահմանապահների խրամատից և գնում եյին ամբողջ հասակով, լամբովին, առանց քողարկվելու։

Լեյտենանտ Խրիստոլյուբովը հրաման տվեց.

— Կրա՛կ։

Սահմանապահներն սկսեցին ճապոնացիների վրա նրոնակներ նետել, խփել հրացաններից ու զնդացիներից։ Նռնակները նպատակին եյին դիպչում — դրա մասին կարելի յեր դատել այն ճիշերից ու իրարանցումից, վոր բարձրացրել եյին հարձակվող ճապոնացիները։

Այդ ժամանակ ճապոնական հրետանին նորից կրակ բաց արեց։ Խորհրդային սահմանապահների վրա արկեր թափվեցին։ Ահա նրանցից մեկը պայթեց հենց խրամատի մոտ։ Նրա բեկորները ջարդում են ձեռքի զնդացիը, վրավորում են լեյտենատ Խրիստոլյուբովին, կրտսեր հրամանատար Չերնոպյատկոյին և զնդացիորդ Չուեին։

Ճապոնացիները համարձակ դարձան։ Նրանք ուժեղացնում են ճնշումը, մի խումբ սահմանապահների վրա նրոնակներ են նետում, զնդակոծում են նրանց զնդացիներից։

Ճապոնացիների շարքերից բղավոցի ձայն ե լսվում. «Ո՞ւր եք կրակում, ձերոնք են դալիս»։ Այդ բղավում են

ռուսերեն լեզվով սպիտակ-գվարդիականները՝ պրովոկացի-
այի նպատակով: Սպիտակ-գվարդիականները քիչ չեն ճա-
պոնական զորքերի մեջ:

Խորհրդային սահմանապահների այդ փոքրիկ խումբը
տոկունությամբ դիմանում է ճնշմանը. նրանց զնդացիներն-
բը հնձում եյին ճապոնացիների շարանները՝ մեկը մյուսի
հետևից: «Ընկեր Ստալինի համար, հայրենիքի համար»
լողունգներով՝ մարտիկները մտան սվինային հակահար-
ձակման մեջ: Նրանց առջևից դնում էր լեյտենանտ Խրիս-
տոլյուբովը, վորը արկի բեկորներից վերք էր ստացել
դյսի և կրծքի վրա:

Ճապոնական 400 զինվորներ հարձած բղավոցներով
հետ են վազում խորհրդային 70 սահմանապահների դրոհի
տակ: Ճապոնական հետևիվը վախենում է խորհրդային
սվիններից, թեև ճապոնական զինվորներին՝ քաջություն
տալու համար՝ տրված է յեղել, ըստ յերևութին, բավա-
կան մեծ քանակությամբ ողի:

Այդ գիշեր խիզախ սահմանապահները յերեք անգամ
հետ չալրտեցին թշնամուն, վորը, ողտվելով իր քանակական
դերազանցությամբ՝ աշխատում էր չըջաղատել նրանց:
Լեյտենանտ Խրիստոլյուբովը, վոր մի անգամ ևս վիրա-
վորվել էր, արյունաքամ էր լինում, ժամանակ առ ժամա-
նակ կորցնում էր դիտակցությունը, բայց չէր հեռանում
իր պոստից: Յերկու անգամ վիրավորված զնդացորդ
Չուեի, սնայպեր Յեզորովի, զնդացորդ Յերմուսեի, Յի-
բինի, Պեչկովի և Խելենկովի դիպուկ զնդակներն անլրեպ
հնձում եյին ճապոնացիներին: Անվեհեր կոմյերիտական
Լոբանովը, մի քանի վերքեր ստանալով՝ չէր թողնում
մարտական շարքը և վոջնչացնում էր թշնամուն, մինչև վոր
ճապոնական զնդակը կտրեց նրա կյանքի թելը:

Անհավասար կռիվը շարունակվեց մինչև լուսարաց:
Փամփուշտների պաշարները վերջացան, սակայն ավազի ող-
նական կոմյերիտական Սլոբոդյովը, վորը նույնպես յերկու
անգամ վիրավորվել էր, սիրտ էր տալիս ընկերներին.

— Փամփուշտները վոր պակասեն՝ այն ժամանակ ճա-
պոնացիներին կխեղդենք ձեռքերով ու կծակձկենք սվինե-
րով:

Միմիայն լուսարացին յեկավ՝ ոգնությունը՝ լեյտե-
նանտ Տերեչկինն իր մարտիկներով:

Ճապոնացիներն ուժեղացնում են հրետանային կրակը,
նրանց հետևակ զորամասը մոլեգնած՝ նորից առաջ է պա-
լիս:

Լեյտենանտ Տերեչկինը պառկում է հաստոցավոր դըն-
դացրի մոտ: Չախլյ՝ թեքությամբ դրված ճարճատում է
ճապոնական «Գոչկիսը»: Տերեչկինը նրա վրա բաց է թող-
նում յերկու հերթ կրակ: «Գոչկիսը» լուում է, սակայն Տե-
րեչկինին հայտարերում է ճապոնական մի սնայպեր և կրա-
կում: Լեյտենանտը վիրավորված է ձախ ձեռքից:

— «Այդ սնայպերին հարկավոր է վերանցնել մեջտե-
ղից», — վճռում է նա: Յեվ յերբ մթության մեջ նորից
փայլեց կրակի բռնկումը, լեյտենանտը նրա կողմն ուղար-
կեց զնդացրային մի հերթ: Ճապոնական սնայպերը հա-
վիտյան լռեց:

Նոնակի պայթյունից զնդացիք մի կողմ չալրտվեց:
Տերեչկինի և մարտիկ Շմակովի վրա այդ նոնակը հող և
բեկորներ թափեց: Տերեչկինի վիրավոր ձեռքը մի անգամ
ևս ուժեղ կերպով դաղվեց, գիմաստյորկայի թևից սկսեց
արյուն հոսել: Չախ ձեռքի մատները տրորվել են, չեն կա-
րողանում շարժվել:

— Ընկե՛ր լեյտենանտ, դուք նորի՞ց վերափոխված եք...
տաղնապալի հարցնում և Շմակովը:

— Վոչի՛նչ, ավելի արագ քաշեցեք ժապավենը: Պետք
է կրակեմ մի ձեռքով:

Յեւ վ միայն յերրորդ վերքը, վորն առաջացավ պայթած
արկի բեկորներից, լեյտենանտ Տերեչկինին ստիպեց հետ
սողալ դեպի փորակը: Այստեղ նրան տեսավ նույնպես յե-
րեք անգամ վերափոխված զնդացրորդ Ալեքսանդր Տարա-
տորինը:

— Թույլ տվեք, վոր ձեզ ոգնեմ,— ասաց նա և սկսեց
լեյտենանտի վերքերը կապել, բայց այդ ժամանակ պայթած
ճապոնական նռնակից մահացու վերք ստացավ հենց ինքը:

...Կրակի տակ, ժամանակ առ ժամանակ դիտակցու-
թյունը կորցնելով, արյունաքամ լինելով՝ լեյտենանտը ցած
իջավ: Նա արդեն բոլորովին թուլացել էր: Ընկավ... Տե-
րեչկինին փրկեցին այդ ժամանակ վրա վազած՝ ջոկի հրա-
մանատար Բատարչինը, կոմյերիտական կազմակերպիչ:
Մպեսիվցերը և վերափոր մարտիկները: Նրանք վորոշեցին
ի՛նչ էլ վոր լինի՝ իրենց լեյտենանտին հասցնել թիկունքը,
կամ զոհվել բոլորը միասին:

Այսպես՝ միմյանց ոգնություն էյին ցույց տալիս վի-
րավոր ընկերները: Դեպի իրենց վերափորները միանգամայն
այլ վերաբերմունք էր ցույց տրվում թշնամու մոտ: Վիրա-
վոր ճապոնացիները բղավում էյին, լաց էյին լինում, սա-
կայն նրանց վոչ վոք չէր փրկում, նրանց վտանակոխ էյին
անում հենց իրենց անհաջող, սարսափից խեղադարված
դինվորները:

...Արևելքում արդեն բարձրանում էր բոսորադույն
արևը և ովկիանոսից հեռանում էյին ամպերը, յերբ մի պա-
տահական զնդակ դիպավ իր ստորաբաժանումին դեռևս

հրամանատարություն անող լեյտենանտ Սրիստոլյուբովի
գլխին: Ձգալով, վոր ուժերը դավաճանում են իրեն, ևս
հրամանատարությունը հանձնեց կրտսեր հրամանատար Չեր-
նոպյատովին և սողաց դեպի թիկունքը: Վիրակապման
կայանի վրանի մոտ ճապոնացիների պայթած արկի բեկորը
մի անդամ ևս վերափորում է նրան:

Պրոֆեսոր Ախուտինը, վորը հենց այդտեղ, մարտի դա-
տում Սրիստոլյուբովի մարմնից հանել էր ռումբերի բեկոր-
ները և զնդակները, հաշվել է, վոր խիզախ լեյտենանտը
չառատուն վերք էր ստացել: Յեւ այնուամենայնիվ՝ Սրիս-
տոլյուբովն ապրեց: Նա արդեն դուրս է գրվել հիվանդանո-
ցից և չուտով վերադառնալու յե իր գործասար:

Լեյտենանտ Սրիստոլյուբովը, վոր Գորկու մարզի Պող-
զորնոյե դյուդի գյուղացու վորդի յե, մինչև Կարմիր Բա-
նակ մտնելը վորպես խառատ աշխատել է Լիավենսկի գոր-
ծարանում, Սասանի ամենաաչքի ընկնող հերոսներից մեկն
է: Նա թեև յերիտասարդ է, բայց իր ուսերին կրում է
խորհրդային սահմանապահի հարուստ փորձ: 1933 թվին,
յերբ նա կրտսեր հրամանատար-սահմանապահների դպրոցի
կուրսանտ էր դեռ, առիթ ունեցավ մասնակցելու դատարա-
նի դահլիճից փախած լրտեսին բռնելու գործին: Հեռավոր-
արևելյան սահմանի վրա նա ծառայում է 1936 թվից: Յե-
րիտասարդ լեյտենանտի սրտես աչքը բազմիցս նկատել է
ճապոնացիների ձկնորսական-լրտեսական գետնափակները,
վորոնք դադադողի մոտեցել էյին խորհրդային ափերին:

...Սրիստոլյուբովի կապավորը՝ մարտիկ Ջախարովը՝
վերափորվել էր ձեռքից ու վոտքից: Վիրակապության կա-
յանի ճանապարհին նա ստացել է նորից հինդ վերք: Չկապ-
ված յոթ վերքերով (իր ունեցած վիրակապերի յերկու
անձնական փաթեթները Ջախարովը գործածել էր ընկերնե-

րի վերքերը կապելու համար) կապալորը սողացել ե դեպի
թիկունքը:

Այդ ժամանակ հերոս սահմանապահների մի փոքրիկ
խումբ, կատարելով հրամանատարի հրամանը, սուպլայի
լանջի վրայով իջավ ցած, դեպի իրենց վրանները: Տենդո-
րեն մղվող մարտի ժամանակ նրանք վիրավոր Ջախարովին
չկարողացան տանել իրենց հետ: Նա պառկած մնաց խոտի
վրա՝ թշնամու դատալորման մեջ:

Ջախարովն արյունաքամ լինելով վիրակալման կայանը
հասավ չորս օրվա ընթացքում՝ հունիսի 31-ից մինչև ոգոս-
տոսի 4-ը: Ճանապարհին նա փոչինչ չէր ուտում և չէր խը-
մում: Նրա վերքերն աջ ձեռքին ելին և մեջքի վրա: Նա
ւտիպված էր լինում սողալ՝ իրեն առաջ հրելով ձախ ձեռ-
քի արմուկով: Յերեկները պառկում էր խոտերի կամ յե-
ղիզների մեջ: Ծարծվում էր միայն դիչերները: Մի տա-
մետր առաջ էր սողում և նորից հանդատանում էր: Լսում
էր, թե ինչպես ելին թռչում ինքնաթիռները, լսում էր
հրաձգությունը. զլում էր, վոր իրենից վոչ հեռու, ինչ-վոր
մի տեղ մարդիկ են դանդաղում, սակայն վախենում էր ոգնու-
թյան կանչել, վորովհետև չգիտեր՝ իրենց կողմից՝ ելին
նրանք, թե՞ ճապոնացիներ... Գիշերը շան հաջոց էր լսում,
բայց չէր վստահում իմաց տալ իր մասին: Ոգոստոսի 2-ին
Ջախարովի կողքին մի արկ պայթեց: Հոգն ու բեկորները
նրա յերեսին զարնվեցին: Մի գիշեր անձրև յեկավ: Ջախա-
րովը լեզվով խոնավութուն էր հավաքում խոտերից, բայց
չէր կարողանում ծարավը հագեցնել:

Այսպես՝ նա հասավ մինչև լիճը: Այստեղ տեսավ մի
նավակ և նստեց նրա մեջ: Սասան լճի լայնությունը մեկ
էիլոմետրից ավելի չէ, բայց Ջախարովն ամբողջ դիչերը
նավարկում էր նրա վրա: Թխավարելն ուղղակի տանջալից

էր: Ջախ ձեռքի թաթը վիրավորված էր, աջ ուսի մեջ դըն-
դակն էր նստած: Նա ստիպված յեղավ թիակը հրել յենթա-
դատառներով: Վիրակալման կայանում զարմացել ելին
նրա որդանիզմի դիմացկունության վրա:

III

Գրավելով Բեղիմյանեայան և Զառդերնայան, ճապո-
նացիներն սկսեցին ամրապնդել դրանք: Նրանք խրամատ-
ներ փորեցին, բլինդաժներ կառուցեցին, զնդացրերի հա-
մար բետոնե բներ սարքերին, յերկաթալարից արգելքներ
չինեցին: Առաջին մասում լիճն էր, կողքերին՝ բլինդաժ-
ները զնդացրերի հետ: Ճապոնացիներն այդ յերկու սող-
կաներն անսովի ելին ուղում դարձնել: Սակայն Կարմիր
Բանակի դաշտային զորամասերը, վորոնք ոգոստոսի 2-ին
մարտի մեջ մտան ճապոնական հափշտակիչների հետ, դուրս
բչեցին նրանց խորհրդային տերիտորիայից, և ջախջախիչ
հարված հասցնելով նրանց, Մոսկվայի ճապոնական դես-
պան Սիդեմիցունին հարկադրեցին խողրել հաշտության մա-
սին:

... Լուսարացին հրաման ստացվեց՝ գրավելու Պու-
լեմյոտնայա սուպկա, վորին մեր մարտիկներն այդպե-
սեյն անվանել այն պատճառով, վոր ճապոնացիներն այդ
սուպկան ծածկել ելին զնդացրային բաղամթիլ բներով:
Վերեից անտանելի կերպով այրում էր արևը, ներքեից
այրվածի հոտ էր դալիս, տեղ-տեղ այրվում էր արկերից
խանձված խոտը:

Զորամասը ցրվեց փոքրիկ հովտում:

Ծարավը տանջում էր:

Թաղնվելով բարձր խոտի մեջ՝ մարտիկներն անաղմուկ

սողացին դեպի սողակայի հիմքը և կուտակվում էյին մի բնական փոսի մեջ:

Քաղղեկի տեղակալ Տիմոֆեյ Յակովլևը հաստատուն կերպով սողում եր դորամասի կոմիսար Իվան Պոժարսկու հետևից: Փոսի մոտ կոմիսարը և քաղղեկի տեղակալը նստեցին հանդստանալու: Հանկարծ փոսից քսան մետր հեռավորության վրա դանվող մի քարի տակից դուրս թռավ կորացած, վաղ յերիտասարդ ճապոնական մի սպա՝ նոնակը ձեռքին: Այն ժամանակ կոմիսար Պոժարսկին բացականչելով՝

— Իմ հետևից, Ստալինի համար, յերջանիկ հայրենիքի համար,— դուրս թռավ փոսից և առաջ վաղեց: Նա կբախեց և սպանեց սպային, բայց այդ նույն վայրկյանին ինքն ել վիրավորվեց վոտքից: Քաղղեկի տեղակալը կանչեց իրենց կողքից սողացող մարտիկին:

— Ընկե՛ր Կադոնցե, ողնություն ցույց տվեք կոմիսարին:

Կոմիսար Պոժարսկին, վոտքի վերքը կապվելուց հետո, կազալով նորից առաջ դնաց: Յերկրորդ զնդակը դիպավ նրա սրտին: Կոմիսարը մեռած վայր ընկավ:

Կարմիր բանակային Կադոնցեը, վոր առաջինը նկատեց այդ, հասավ քաղղեկի տեղակալ Յակովլևին և զեկուցեց:

— Ընկե՛ր քաղղեկի տեղակալ, այդ սրիկաները սպանեցին կոմիսարին:

Յակովլևը ցնցվեց այդ լուրը լսելով, սակայն շուտով ինքն իրեն հավաքելով՝ ազդու ձայնով հրաման տվեց:

— Ընկե՛ր Կադոնցե, առա՛ջ:

Կոմիսարի մահվան լուրն արագությամբ տարածվեց մարտիկների մեջ:

Չորամասի մարտիկներն ինչպես հարկն եր՝ վրեժ լուծեցին սրերի կոմիսար Պոժարսկու մահվան համար, վորը Մորզովական ԱՆՍՀ-ի Արդատով քաղաքի բանվորի վորդի յեր, չքանչանակիր և ճապոն-մանջուրական հարձակվողների դեմ կռվել եր դեռ 1936 թվին:

Սրտի կսկիծով և կատաղի ցասման մեջ առաջ եր շարժվում դորամասը սողակայի լանջով դեպի վեր: Ժամանակը հոգեմաշ կերպով դանդաղ եր ընթանում:

Յակովլևին թևից զեկուցում են՝ վիրավորված և ափազ լեյտենանտ Պոպովը: Յակովլևը հետ և նայում: Պոպովը տարորինակ կերպով թափահարում է՝ ձեռքը և կազալով ինչ-վոր մի կողմ և զնում, ցատկում և ճապոնացիներին հենց նոր թողած խրամատը և թուլությունից՝ ուղղակի ընկնում է նրա մեջ: Բայց և այնպես՝ նստած դրության մեջ ևս նա շարունակում է հրամաններ տալ... Մարտիկները ճապոնացիների հետ ձեռնամարտի բռնկեցին: Սողակայի լանջի վրա տեղի ունեցած այդ կռիվ ժամանակ զոհվեց կոմյերիտական լեյտենանտ Պոնոմորյովը:

Ճապոնացիները ցնցվեցին:

Նրանք արգեն հեռանում են, թաղնվում են քարերի հետևում, ընկնում են...

Քաղղեկի տեղակալ Յակովլևը նոնակը ձեռքին՝ վազում է դեպի ճապոնական խրամատը: Հանկարծ նա նկատում է, վոր հետևից դադաադողի իրեն և մոտենում ճապոնական մի սպա՝ մերկացրած սուսերը ձեռքին: Այդ դրության մեջ չի կարելի դուժել նոնակով: Յակովլևն արագությամբ նոնակը ձախ ձեռքն և վերցնում, պատյանի միջից դուրս է քաշում ավտոմատ ատրճանակը և կրակում է: Սպան սուսերով «սրամարտելով» մեռած վայր է ընկնում:

Իսկ նրա կողքին լեյտենանտ Ուրիցկին կռվի ընթաց
մի ուրիշ ճապոնական սպայի հետ, վորը նույնպես ռազ-
մականորեն թափահարում էր իր թուրը: Ուրիցկին նրան
սպանեց սվինով: Յերիտասարդ լեյտենանտը դեռ չէր հանել
սվինը սպայի մարմնից, յերբ նկատեց առաջից վաղող մի
ուրիշ ճապոնացու: Արագությամբ ձեռքից բաց թողնելով
հրացանը, Ուրիցկին նրա վրա նռնակ է նետում...

Մարտիկները ճապոնական մի խրամատից դեպի մյուսն
են վաղում: Չնայած կատաղի դիմադրությանը, թշնամին
ամեն տեղից դուրս է քշված:

Այսպես վերջվեց Պուլեմյոտնայա սոսկան:

Յակովլևը բարձրանում է խրամատից, վոր տեսնի, թե
ինչպես են դասավորվել մարտիկները:

Առջևում տարածվում է այն հողը, վորտեղից յեկել են
ճապոնական հախչտակիչները — Տումեն-Ուլան դետի հով-
տում գտնվող բանջարանոցները:

Բանջարանոցներում թաղնվել է ճապոնական մի սնայ-
սեր: Նկատելով խրամատից դուրս նայող Յակովլևին,
նա կրակեց: Յերիտասարդ քաղաշխատողը ցնցվեց, արագ
չուռ յեկավ և բերանի մեջ ինչ-վոր սարսափելի չորու-
թյուն զգալով՝ սկսեց դիտակցութունը կորցնել:

— Յակովլև, ի՞նչ պատահեց քեզ, — կանչեց ջոկի
հրամանատար Սեմովը և բռնեց վայր ընկնողին:

Արյունն արտադրությամբ դուրս էր հոսում Յակով-
լևի գլխաստորիկայի միջից: Սեմովը քաշեց հանեց այն և
նրանով կապեց վիրավորի վերքը: Գնդակը դիպել էր թևի,
և ծակել էր կուրծքը: Վորոշելով, վոր վերքը մահացու չէ,
ընկերները Յակովլևի վրայից հանեցին փաստաթղթերի
պայուսակը: Լեյտենանտ Ստացուկը և ղինադործ վարպետ
Կորոլը դուրս բերին նրան խրամատից և զոռչուլթյամբ

նրա հետ միասին սողացին լանջով դեպի ցած, դեպի վի-
րակապման կայանը:

Բաղդելի տեղակալ Յակովլևը, վորի կուրծքը զնդակը
ծակել և դուրս էր յեկել, այդ մարտի մեջ զոհված կոմի-
տար Պոժարսկու սաներից մեկն էր: Նա ծնվել էր 1914
թվին: Այդ նույն թվին նրա հայրը սպանվել էր զերմանա-
կան ռազմաճակատում: Վորը մնալով՝ Յակովլևը դաս-
տիարակվել էր մանկատանը: Այնուհետև նա կառուցել է
կամայի թղթի կոմբինատը, աշխատել է Սվերդլովսկում՝
Վերին-Իսետսկի գործարանում, տրանսֆորմատո-
րային սղողատ և գլանել: 1936 թվին դլանողը կանչվել է
կարմիր Բանակ:

Կոմիտար Պոժարսկին նրան սրտանց և ջերմորեն է դի-
մալորել: Յակովլևն իր կյանքում առաջին անգամ էր
տեսնում հայրական քնքուշ փաղաքշանքներ: 1937 թվի
հունվարին Պոժարսկին յերիտասարդ մարտիկին ներդրա-
վել է կոմյերիտմիության շարքերը, այնուհետև առաջ է
քաշել և դարձրել քաղդելի տեղակալ: Յակովլևը վերջերս
կուսակցության մեջ էր ընդունվել:

Նրա յերաշխափուն էր կոմիտար Պոժարսկին:

Դեռ յերեկ էր, վոր Պոժարսկին Յակովլևի հետ միա-
սին լողանում էր Պուլեմյոտնայա սոսկայի մոտ գտնվող
վոքրիկ լճում: Դեռ յերեկ էր, վոր կոմիտարը յելույթ ու-
նեցավ միտինգում, մարտիկներին կոչ անելով մրցման մեջ
մտնել միմյանց հետ՝ սոսկայի դադաթին կարմիր դրո-
շակն ամրացնելու իրավունքի համար: Գիշերը, զրոհի
նախորդակին, կոմիտարը Յակովլևի հետ գնացել էր ստու-
գելու զորամասերի դասավորությունը:

Այդ գիշեր կոմիտարի ասած վերջին խոսքն էր՝

— Դե՛հ, առավոտը մենք մարտի մեջ կլինենք...

Յակովքեն առողջանում ե, նա ասրելու յե, նա մինչև
կյանքի վերջը մնալու յե կարմիր բանակում: Նա կ'իտխա-
րինի սիրելի կոմիտարին...

Ձաղերնայա և Բեղիմյաննայա սոսկաների մոտ, ին-
տան լճի շրջանում տեղի ունեցած այդ զրոհների ժամա-
նակ կարմրազրոյ, I Հատուկ Բանակի բոլոր մարտիկները,
վորոնք այժմում եյին խորհրդային հողը պղծող ճապոնա-
ցիներին վոչնչացնելու կրքոտ ցանկությամբ, մի-մի հերոս-
ներ եյին:

Ահա՛ լեյտենանտ Գոգուան, զնդի դպրոցի դասակի
հրամանատարը: Վեցամսյա անջատումից հետո նրա մոտ՝
Հեռավոր Արևելք ե յեկել իր ընտանիքը: Ավարտելով իր
աշխատանքի լարված ուրը, նա շտապում եր տուն, վոր-
պեսդի վորքան կարելի յե՝ չուտ տեսնի կնոջը և սպասիկ
աղջկան: Կոմյերիտական-լեյտենանտը գեռ չեր վարժվել
հոր դերին, սակայն նա այդ բանին այնպիսի լրջությամբ
եր մոտենում, ինչպես վոր հրամանատարի պարտականու-
թյուններին, վորը նույնպես գեռ նոր բան եր նրա հա-
մար: Ընդամենը կես տարի առաջ, ավարտելով հետեա-
կային դպրոցը, նա Անդրկովկասից յեկավ ինքազ ուկրա-
նոսի քաղք, իսկ նրա դասակն արդեն մարտական և քաղա-
քական պատրաստության տեսակետից որինակելի դասակ-
ներից մեկն և դարձել և զնդի մեջ առաջին տեղն և զրա-
վել մարտական լիակատար հանդերձանքով արագ անցում
կատարելու դժով:

Լեյտենանտ Գոգուայի բնակարանում սովորաբար պա-
տուհաններն ամբողջովին բաց եյին լինում ամբողջ զիշե-
րը:

Առավոտյան գեմ մոտիկ ուկրանոսից շարունակ առաջ

եյին շարժվում դեղնադույն, փխրուն ամպերը, տան մեջ
թեթև քամի յեր շարժվում: Այդ թարմ, վաղորդյան ժա-
մին բարձր ու պահանջկոտ ճիշով արթնանում եր փոքրիկ
Թամարան: Ալեքսանդր Գոգուան վեր եր թռչում անկողնից
և որորում աղջկան: Այդ վայրկյաններին նա շարունակ
մտաբերում եր Ջումաթի դուղը, թեյի պլանտացիաները
և մանդարինի այգիները: Հարադատ Վրաստանում արդեն
վոսկու նման դեղնել եյին մանդարինի հասած պտուղներով
ճանրաբեռնված ծառերը, իսկ Ստալինի անվան կոլտնտե-
սության թեյի պլանտացիայի չրա մի թեթև, թափանցիկ
մշուշ եր կանգնում: Սև ծովից նույնպես առավոտներն
այնպիսի զով եր դալիս, ինչպես այժմ դալիս ե ինքազ ու-
կրանոսից:

Ահա այսօր ել, լուսաբացին, յերբ յերկնքի վրա լողում
եյին ծագող արևից ներկված փխրուն ամպերը, Ալեքսանդր
Գոգուան վեր թռավ անկողնից: Նա վաղեց աղջկա փոքրիկ
մահճակալի մոտ: Թամարան քնած եր մանկական անվրդով
քնով: «Իսկ ինչո՞ւ յես դարձնեցի», — յերկմտությամբ
հարցնում ե ինքն իրեն լեյտենանտը: Բայց այդ ժամանակ
պատուհանի այն կողմից լսվում են ծանր և արագ քայլե-
լի՛ ձայներ, և ահա արդեն ուղղակի տան առաջ զրնդում
և փողի մաքուր, ընդհատ— ընդհատ լսվող ձայնը:

— Տաղնա՛ս:

Ալեքսանդրը շտապ-շտապ հագնվում ե, վերցնում ե
զաչտային պայուսակը քարտեզների հետ միասին և դուրս
և վաղում փողոց: Բաց ու խուփ են լինում դռները, սան-
դուղքների վրա փոսնածայն ե լսվում: Հրամանատարները,
քաղաքատուրքերը շտապում են իրենց ստորադաս-
նումների մոտ, վորոնք մարտական լիակատար հանդեր-
ձանքով շարվում են հրապարակի վրա: Լեյտենանտ Գո-

գուան հեռվից նկատում ե իրենց մարտիկներին— Նուր-
ախտովին, Սիլահին, Սերգուհեին և մյուս կոմերիտական-
ներին։ Նրանք միշտ առաջինն են յեղել ուսման մեջ, առա-
ջինն են և՛ այստեղ՝ իսկական մարտական տաղնապի այս
անկրկնելի բոսային։ Քաղաքի պետը շարված մարտիկ-
ներին և հրամանատարներին հայտնում ե, վոր խոստան լծի
չըջանում ճապոնական հախտակիչներն անցել են սահմա-
նը։ Շարքի մեջ գտնվողներից նման մեկը հասկանում ե
մոմենտի լրջութունը, ամեն մեկը պատրաստ ե սպա-
ցուցելու իր նվիրվածութունը հայրենիքին, Լեհինի-Ստա-
լինի կուսակցութանը, խորհրդային կառավարութանը։
Հրամանատարներն ու քաղաչխատողներն արագությամբ
հրաժեշտ են տալիս իրենց ընտանիքներին։ Ալեքսանդրը
մի հայացք դնելով տանից դուրս յեկող իր կնոջ ու աղ-
ջըկա վրա, սրագությամբ գնաց դեպի ավտոմեքենաները,
վորոնց մեջ էին նստում իր դասակի մարտիկները։

... Հեռվից յերևաց խոստան լծի նեղ ու յերկար շեր-
տը։ Նրա հետևում՝ կանաչ թիուտներով ծածկված Ձառ
գերնայա սոսկան ե։ Պարզ ու հանդիստ դիշեր եր. Ալեք-
սանդը Գոգուայի դասակը գրավեց իր տեղը։ Մարտիկ
ներն աչքերը հառել են թանուքի նման սև խավարին։ Լուս-
ատու հրթիռները մի վայրկյան լուսավորում են վայրը,
և այն ժամանակ յերևում են մարդկանց սիլուետները։
Ճապոնացիներն աշխատում են գրոհի անցնել։ Ձեռքի
գնդացիները հնձում են նրանց։ Լուսաբացի մառախուղի
մեջ յերևում ե, թե ինչպես ճապոնացիները լանջի վրայով
ներքե են գլորվում և վազում են իրենց տերիտորիան, իսկ
վորոշ ժամանակից հետո նորից յերևում են։

Մինչև լուսաբաց Ալեքսանդր Գոգուայի դասակը հետ
մղեց ճապոնական հախտակիչների մի քանի գրոհները։

Առավոտյան գնդացիներին ճարձատյունին ալեխանում են
հրետանու թնդյունները։ Ճապոնացիներն սկսեցին խորհրդ-
դային տերիտորիան գնդակոծել ծանր թնդանոթներից։
Արկերը խիտ վռվում են խորհրդային մարտիկների շուր-
ջը, սակայն լեյտենանտ Գոգուայի դասակը, կտրելով հա-
վըտակիչներին ուղին, խրամատներ ե վորում և ամրանում
սոսկայի հարավային ստորտուի մոտ։

Ճապոնական հետևակը նորից հարձակման ե անցնում։
Գոգուայի ստորաբաժանման դեմ ճապոնական սպաները
նոր շարքեր են քշում մեկը մյուսի հետևից։ Գնդացիային
կրակի տակ շարքերն արագությամբ նոսրանում են։ Ճա-
պոնացիների դիակները ծածկում են սոսկայի լանջերը։
Վերջիններս՝ դիպուկ կրակոցները չիթության մեջ են
զցում գրոհողների շարքերը։ Ճապոնացիներն անկանոն
կերպով հետ են նահանջում։

Չորս ժամ տևող կատաղի կռվից հետո լեյտենանտը
հրաման ստացավ նոր սահմանի վրա վտխադրվելու մա-
սին։ Անցումն ապահովում եր իր կրակով հերոսական
գնդացրորդ Միլովանովը։

Սկսվեց հրետանային և գնդացրային մենամարտը։
Խորհրդային հրետանին ցուցադրում եր իր կրակի զարմա-
նալի կերպով դիպուկ լինելը։ Լեյտենանտ Գոգուան տե-
սավ, թե ինչպես խորհրդային հրետանավորների առաջին
լսկ կրակոցներից հետո՝ թիկերի մեջ քողարկված ճապո-
նական հրանոթը ողբ թռավ անխնեքը դեպի վեր։ Բլին-
դամները քանդվում եյին, մեկը մյուսի հետևից լուծ եյին
ճապոնացիների գնդացիների բները։

Յերևան յեկավ խորհրդային ավիացիան։ Ալեքսանդր
Գոգուան յերբե՛ք չի մոռնա այդ վեհապանծ տեսարանը։
Ամպերի խիտ շերտերը ճեղքելով՝ ինքնաթիռները ուժակո-

ծում եյին ճապոնական զինքերն այնքան զիպուկ կերպով, զոր ցնծութուն եյին առաջացնում մեր մարտիկներն մեջ: Պայթյունների փոքրիկ ամպիկները հաճախակի յերևում եյին յերկնքի վրա: Դրանք ճապոնական զենիթիկներն եյին, վսր ապարդյուն կերպով զնդակոծում եյին խորհրդային ինքնաթիռները: Ռումբերի պայթյունները զղրդալի արձագանքում եյին շրջակա սոսկաներում: Սև ծուլը խառնվում եր հողի հետ: Պայթյուններն սյունները բարձրանում եյին հարյուրավոր մետր բարձրության վրա: Զառոգերնայա սոսկան պարուրվում եր խավարի մեջ: Այն տախտակները, վորոնցով ամրացված եյին ճապոնական բլինդափները, հրանոթների անիվները, մարդկային կերպարանքներն ողն եյին թռչում: Հեռադիտակով յերևում եր, թե ինչպես ճապոնացիները հեռանում եյին իրենց ամբողջութուններից և սարսափած ցլը ու ցան եյին լինում:

Հրանոթները զղրդում եյին, ումբերը նետվում, մի ինչ-վսր տեղ, կողքին, հոնդում եյին տանկերը, ողի մեջ և գետնի վրա անընդհատ և հաստատուն կերպով դործում եր խորհուրդների յերկրի մարտական տեխնիկան:

Միքանի ժամից հետո Զառոգերնայա սոսկան, նրա կանաչ, ձվաձև դադաթը չեր կարելի ճանաչել. — կենդանի, հյութալի դույնները չքայել են, մերկացել ե լեռան մեռած, ժայռոտ մարմինը:

Հասավ փոթորկալի ոգով արբեցած՝ հակահարձակման վճռական բուլեն: Ամեն մեկն զգում եր նրա հանաքակալութունը: խրամատներում, թռուցիկ միտինդներում կոմունիստներն ու կոմյերիտականները, կուսակցական և վոչ կուսակցական բոլշևիկները յերգվում եյին դուրս վանդել խորհրդային հողից լկտի հափշտակիչներին: Զո-

րամասերը հարձակման եյին զնում, սոցիալիստական մըրցութուն հայտարարելով Զառոգերնայա սոսկայի դադաթին կարմիր դրոշակն առաջինը ամրացնելու համար: «Նոռաջ, հայրենիքի համար, Լենինի-Ստալինի դործի համար» բացականչութուններով մարտիկները նետվեցին դրոհի: Զուր եյին զիմադրում ճապոնացիները: Առանձին հակատամասերում կռիվը ձեռնամարտի յեր վերածվում:

Ահա վերավորված ե վաչտի հրամանատար ընկեր խարոյը: Կոմյերիտական Գոգուան իր վրա յե վերցնում վաչտի հրամանատարութունը: Նա զնում ե իր մարտիկների առջևից: Հրետանային և զնդացրային ուժեղ կրակի տակ վաչտն առաջ ե շարժվում փորակի միջով: Հասնելով սոսկայի ստորոտին, վաչտը պռուկեց՝ սպասելով հետագա դրոհի համար տրվելիք աղգանշանին: Փորակի վրայից վաղելու ընթացքում Գոգուան ընկավ գետնի վրա, վորպեսզի սողալով անցնի ամենից ավելի շատ զնդակոծվող հակատամասը, բայց նրա ձախ վտարը հանկարծ սկսեց չհպատակվել տիրոջը: Լեյտենանտն զգաց, վոր իր կոշիկը լցվել ե տաք արյունով:

Մարտիկներից մեկը զգուշությամբ դուրս քաչեց կոշիկը հրամանատարի վուրքից և վերքը կապեց: Վիրավոր Գոգուան շարունակում եր առաջ սողալ՝ իր վաչտի դուռնանցած:

Յերբ շատ արյուն կորցնելուց լեյտենանտ Գոգուայի ուժերն սկսեցին դավաճանել, նրան զգուշությամբ տարան վիրակապման կայանը: Այստեղ նա իմացավ, վոր Զառոգերնայա սոսկան նորից խորհրդային ե դարձել:

Լեյտենանտ Ալեքսանդր Գոգուան մտածում եր այդ բոլորի մասին, հիանալով պատուհանից յերևացող խաղաղ փկիսանոսի կապույտ, անծայրածիր հարթությամբ, վո-

ըը նրա՝ վրացի կոմյերիտականի համար նույնքան թանկադիրն և հարազատ եր դարձել, վորքան և նրա հարազատ Սև ծովը:

Ողոտոտի Ե-ի առաջնության, այն վաշտը, վորի հրամանատարն եր լեյտենանտ Ալեքսանդր Սաղոմսկին, պետք է դրոհեր Բելլիմյաննայա բարձունքի վրա դանդաղ անտառակի վրա: Այդտեղ թաղնված եր ճաղոնացիների հրետանային մարտիցը: Վաշտը, վոր վաղուց արդեն մարտական հրամանի յեր սպասում, առաջ շարժվեց մի տախարակ, հասնում վայրով, վորի վրա ցածր յեղեղներ եյին բուսել:

Յերը ճաղոնացիները հրետանային և զննարարային մրրկային կրակ բաց արին, վաշտը բաժան-բաժան յեղավ, և մարտիկները մինչև ծնկները ջրի մեջ խրված՝ շարունակեցին խիզախորեն առաջ շարժվել:

Ճանապարհին նրանց մի լիճ պատահեց: Փոքրիկ, աննշան մի լիճ, բայց վորքան տանջանքներ սպասում էր մարտիկներին:

Վոչ մի կողմ չեր կարելի չուռ դալ — և՛ աջից, և՛ ձախից հակառակորդի կրակն եր դալիս:

Լեյտենանտ Սաղոմսկին վորոշում է ընդունում՝ մանել ջրի մեջ և սպասել, մինչև վոր կրակը դադարի:

Մարտիկները մտնում են լճի մեջ: Զուրը մինչև կուրծքն է հասնում, չորս կողմը խիստ յեղեղն է, ճահճային հատակն իր մեջ է քաշում վոտքերը, մոծակներն անտանելի կերպով կծում են: Վորպեսզի մարտիկները չխրուսկանան ճահճի մեջ, լեյտենանտը նրանց հրամայում է շարժվեն ճահճի մեջ, լեյտենանտը նրանց հրամայում է շարժվեն, վոտքերը փոխել, չմնալ մի տեղում կանգնած: Այդ հրամանը չլուրկով մարտիկից մարտիկ է հաղորդվում:

Ծարավը տանջում է. հրամանատարը հրաման է տվել՝

Վոչ մի դեպքում չխմել լճի ջուրը, քանի վոր այդ ջուրը վարակված է դիսենտերի: Դրանք դժոխային տանջանքի ժամեր եյին: Մարմնի վրա մոծակի կծոտելուց ուռուցքներ առաջացած, քաղցած, ծարավից տանջված մարտիկները մինչև կուրծքը կանգնել եյին ջրի մեջ, և նրանցից վոչ մեկը չընկճվեց հոգնածությունից: Այդ փորձությանը դիմացան բոլորը: Վաշտն այդ դրությամբ կանգնած մնաց մոտ չորս ժամ:

Յերը ճաղոնացիները, չնկատելով մեր մարտիկներին՝ սկսեցին փախչել և մյուս կողմն անցնել, վաշտի հրամանատարը հրամայեց կրակ բաց անել ձեռքի զննարարից, զննարարը դնելով մարտիկներից մեկի ուսերին: Նա թույլ չտվեց հրացաններից կրակ բաց անել, լճի կողմից լավող լամբական կրակոցը թշնամուն իմաց կտար վաշտի դասավորության մասին:

Պետի ողնական Մեխիկովը, վորը միշտ աչքի յեր ընկնում իր հնարադիտությամբ ու հասկացողությամբ, հրաման ստացավ թիկունք դնալ՝ փամփուշտներ բերելու: Առաջարկեց շատ վտանգավոր եր, բայց Մեխիկովը ձեռքը դնելով գլխարկի հովարին (козырек) և հրամանը կրկնելով՝ հանդիստ չուռ յեկավ և ուղևորվեց ճաղոնացիների կրակի տակ ընկած ճանապարհով: Թրջված, ամբողջովին ցեխի մեջ կորած՝ նա անհետացավ յեղեղների մեջ, իսկ մի ժամից հետո վողջ ու առողջ վերադարձավ՝ փամփուշտների մեծ պաշարով:

Մարտիկներն սկսեցին անհամբերության նշաններ ցույց տալ:

— Ընկե՛ր հրամանատար, բա յե՞րբ ենք առաջ շարժվելու:

— Մի՛ շտապեք, ընկերներ, — պատասխանում եր Սա-

դռնակին, — դեռ չարժեքիւ ժամանակը չե, հարկավոր ե սպասել:

Այրող, տեղի ունեցող անցքերի նկատմամբ անտարբեր տրեւ թեքվում ե դեպի մայրամուտ: Ճապոնացիները կրակը մի փոքր լուծե ե:

— Առաջ, — լսվում ե վերջապես յերկար ժամանակ ւսպասվող հրամանը:

Մարտիկները դուրս են գալիս լճի զինացի ափը, սուգում են...

Ընկեր Պոտանինի ջուր նույնպես ստիպված յեղավ հարձակվել ջրային տարածության միջով: Բանն այսպես էր. — հակառակորդը մրրկային կրակի տակ եր պահում Ջառդերնայա սուկայի տակի մասում գտնվող ցածրադիր վայրերը: Մեր զորամասերը չկտրողացան առաջ շարժել: Գոտանինն առաջադրանք եր ստացել՝ վոչնչացնել հաստատուն կերպով դարան մտած ճապոնացիները կրակային կետերը:

Քանի վոր վայրը բաց եր, Պոտանինը վորոշեց առաջ գնալ Խասան լճի փոքրիկ ծոցի միջով: Նրանք մինչև ափը սողալով անցան և ընտրելով անցման համար մի հարմար վայր, մտան ջրի մեջ: Պոտանինը խորամանկության դիմեց: Նա թաղնվեց ջրի մեջ, այնպես վոր ջրի յերեսին դուրս եր ցցված միայն սաղավարտը: Մարտիկները հետեւեցին նրա որինակին: Ճապոնական զնդակները կարկուտի նման թափվում էին, բայց քիչ կարողացան վնասել Պոտանինի ջուրին: Դուրս գալով զինացի ափը, մարտիկները հարմար տեղերում ամրացրին իրենց զնդացիները, և կրակ բաց անելով՝ վոչնչացնելով ճապոնական յերկու զնդացի, հարկադրեցին լուել Բնդանոթներից մեկին, վորը կրակում եր մեր զորամասերի վրա:

Վրա հասավ դեռերը: Մարտիկների մի խումբ, վորի հրամանատարն եր կրտսեր հրամանատար-կոմյերիտական Յյուդոր Պրոնինը, մասնակցում եր դեռերվա գրոհին: Չնայած հակառակորդի ուժեղ կրակին, Պրոնինի խումբը մոտ տարածության վրա մոտեցավ ճապոնական բլինդափին, վորից դուրս էին թռչում ձեռքի նռնակները: Չախից, լանջի կողմից, վայլվելով կրակի բռնկումներից, կրակում եր ճապոնական զնդացիները: Գնդակները փչում էին ժայռերը, այս ու այն կողմ ցրելով խիճն ու ավազը: Փոքրիկ քարերը զիւլում էին մարտիկների գեմքերին:

Ճապոնական բլինդափը հաստատուն կերպով եր կառուցված: Այնտեղ նստած զինվորները վստահություն ունեին իրենց նկատմամբ: Պրոնինի խմբի համար դժվար եր այդ բլինդափը գրավելը: Անախորժություն էին պատճառում մահախնդ նռնակները: Գիշերային խավարի մեջ հնարավոր չեր վորոշել, թե վոր տեղից են նետում այդ նռնակները:

Այն ժամանակ Պրոնինը և ջաղդեկի տեղակալ Մանինը վորոշում են՝ ինչ գնով ել լինի՝ հասնել ճապոնական նռնակաձիղներին և վոչնչացնել նրանց: Խիզախները սողացին դեպի առաջ: Մանինը կրակը բաց եր թողնում հաստոցին դեպի առաջ: Իսկ Պրոնինը լավ նայելով մթուշավոր զնդացիների վրա, իսկ Պրոնինը լավ նայելով մթության մեջ և վորոշելով նռնակների նետման տեղը, այնտեղ եր ուղարկում իր դիպուկ զնդակները:

Յերկու խիզախները դրանով տարված, գաղտազողի կերպով ավելի ու ավելի մոտենալով՝ չնկատեցին, թե ինչպես հանկարծ միջանի մետրի վրա յեն գտնվում ճապոնական խրամատներից: Նռնակները նրանց հենց կողքին էին ընկնում: Նրանցից մեկը զլորվեց ուղղակի Պրոնինի վրա քրքրի մոտ: Նա կուսացավ՝ ողբասելով պայթյունին: Ան-

ցավ միջանի վայրկյան, բայց պարզ չե թե ինչու՝ ուս-
թյուն չառաջացավ:— Սարքին չե,— մտածեց Պրոնինը և
հրացանը բարձրացրեց՝ հերթական կրակոցի համար, յերբ
հանկարծ լսվեց ուշացած պայթյունը: Նոնակի բեկորներից
միջանիսը դիպան սաղավարտին: Վերջինս տախակացավ և
սաստիկ սեղմում եր գլուխը, բայց հանելը վտանգավոր եր:

— Պետք է դիմանալ,— ինքն իրեն արեցանում եր Պրո-
նինը, սաղավարտը ձեռքով շոշափելով և համոզվելով,
վոր նա, իրոք, կուչ և յեկել բեկորների հարվածից:

Յերբ շուտով նորից միջանի նոնակներ, վոր նետվել
եյին ճապոնական խրամատից, ուշացած պայթեցին, Պրո-
նինը ժպտաց:

— Իսկ չե՞ վոր ճապոնական նոնակները կարելի չե
հետ նետել հենց ճապոնացիների խրամատը,— առաջարկեց
նա Մանինին: Յեվ իր ասածը հաստատելու համար՝ նա
խլեց իր կողքին հենց նոր ընկած նոնակը և չալրտեց այն-
տեղ, վորտեղից նետվել եր նա:

Ճապոնական խրամատում նոնակն առանց ժամանակ
կորցնելու՝ պայթեց:

Այդպիսով միջանի նոնակ վերադարձնելով ճապոնացի-
ներին, Պրոնինն ու Մանինը դադարեցրին այդ վտանգավոր
խաղը: Նրանք նորից առաջ սողացին: Յերբ Պրոնինն ու-
զում եր փոքն անցկացնել ժայռի ճեղքվածքի վրայով,
այդ բոսային բռնկված հրթիռ լուսավորեց նրա առաջ
գտնվող փոքրիկ, բնական ձորակը, վորն ամբողջովին լք-
ված եր կռացած և թաղնված ճապոնացիներով: Մեր հա-
տուցավոր գնդացիների գնդակներն ընկնում եյին այդ վոր-
ջից ավելի բարձր: Ճապոնացիները— նրանք հիսուն հոգի
եյին— անվախեց զրոյից մեջ եյին ագում իրենց այստեղ:

— Ահա նրանք, սամուրայները,— ուրախացավ Պրոնինը,
վերջապես հայտարարելով թշնամուն:

Նա նրանց վրա ուղղեց ձեռքի գնդացիքը և իջեցրեց
նրա ուղղությունը:

Այն, ինչ վոր պատահեց, դերադանցեց բոլոր սպասե-
լիքները. ճապոնացիները նույնիսկ փորձ ել չեյին անում
պաշտպանվելու: Նրանք միմյանց եյին կպել և սարսափով
լի վրոնում եյին: Պրոնինը բայ թողեց գլխը և ցատկեց
մի կողմ, վորպեսզի նորից լցնի գնդացիքը: Այդ ժամանակ
վրա հասան մի խումբ կարմիր բանակայիններ: Ինչ—վոր
մեկը փոսի մեջ նետեց մի քանի նոնակ: Ճապոնացիները
վոչնչացված եյին:

Կրտսեր լեյտենանտ ընկեր Սվիրիդենկոն վերափոխված
եր նոնակի բեկորից, բայց շարունակում եր հրամանատա-
րություն անել իր դասակին, սողալով առաջ շարժվելով:
Ահա նրա դասակը «ուռա» կանչելով արդեն զրավում և
ճապոնական խրամատը: Յեվ միայն դրանից հետո՝ արյու-
նաքամ յեղող Սվիրիդենկոն վաշտի հրամանատարին զեկու-
ցում և իր վերափոխվելու մասին:

Միջանի մարտիկներ հանձն են առնում կրտսեր լեյտե-
նանտին հասցնել վերակապման կայանը: Սակայն Սվիրի-
դենկոն չի ցանկանում թուլացնել առաջավոր դիժը:

Հրաժարվելով իրեն առաջարկված ոգնությունից, նա
մենակ սողաց դեպի թիկունքը: Հանկարծ յեղեգների մի-
ջից մի կասկածելի խշխշոց լսվեց: Տեղից մի փոքր վեր
կենալով՝ Սվիրիդենկոն տեսավ մի ճապոնացու, վորի ձեռ-
քին գնդացիք կար: Յերկու գնդակով նա սպանեց անսպա-
ռելի հանդիպումից շփոթված ճապոնական գնդացորդին:

Քաղղեկի տեղակալ Բամբուրովը, մարտով տարվելով՝ իր մարտիկներից հեռացել էր և ընկել ճապոնացիների դա-
ռավորութան մեջ։ Ճապոնացիները շրջապատեցին նրան։
Բամբուրովի մոտ ձեռքի զենքեր կար։ Նա զենքերից կը-
լակում էր մինչև վերջին փափուկը, այնուհետև բռ-
նելով զենքերի փողից, սկսեց նրանով հետ մղել իրեն
շրջապատող տասնյակ սամուրայներին ու պաշտպանին։
Հարվածներն այնքան ուժեղ էին, վոր զենքերի կոթը
ջարգվեց հարձակվողների գլխի վրա։ Նրա ձեռքում մնաց
փողը, սակայն դա չատ կարճ էր՝ դորձածութան մեջ զը-
նելու համար։ Ճապոնացիները վրա էյին տալիս։ Ահա նը-
բանցից մեկը սվինով խփում է Բամբուրովի կրծքին։ Կը-
ռիվն անհասարար էր դառնում։ Կոմյերիտական Բամբու-
րովը բացականչելով «Հայրենիքի համար» — յերկու նը-
նակ է նետում ճապոնացիների վրա, և ողովելով թշնամու
չփոթմունքից՝ թռչում է ներքև գիշերվա խավարի մեջ։
Շուտով նա բարհաճող կերպով միացավ իրենց մարտիկ-
ներին։

— Գիշերվա ժամը մոտ յերկուսն էր, — պատմում էր
կապի դասակի հրամանատար Կոմյերիտական ընկեր Կու-
չարովը։ Մեր և ճապոնական զորամասերի միջև զենքո-
րային հրաձգությունը շարունակվում էր։ Յես զնում եմ
կապը ստուգելու։ Սողկայի լանջի վրա հայտարարում
եմ, վոր ճապոնացիները մտել են մեր լարերի մեջ։
Նրանք մտադրվել են լսել մեր խոսակցությունը...

Կուչարովը վորոշեց մի լավ դաս տալ սամուրայներին։
Նա խրամատ փորեց, թաղնվեց նրա մեջ, և կտրտելով
թշնամու լարը, սկսեց սպասել։

Անցավ մի քանի րոպե։ Լավեց մի խշշոց։ Այդ ճապո-

նացին էր, վոր առաջ էր սողում։ Կուչարովը տեղից վեր
թռավ և սվինի մի հարվածով անձայն վոչնչացրեց նրան։
Այնուհետև գիտել մի կողմ քարշ տվեց և նորից պառկեց։

Անցավ մի ժամ։ Խոտը նորից խշշաց։ Յերեսաց դար-
ձյալ մի ճապոնացի։ Նրան էլ նույն բանը վիճակվեց։ Լու-
սաբացից առաջ միանգամից սողացին մի քանի ճապոնացի-
ներ։ Կուչարովը նրանց վրա նետեց մեկը մյուսի հետևից
յերկու նոնակ։ Լավեցին սլայթյունների ձայներ։ Սոսկո-
տյան, յերբ վաղորդյան մշուշը ցրվեց, նոնակների պայ-
թած տեղում Կուչարովը տեսավ սպանված ճապոնացիներ
հինգ դիակ։

Քաղղեկի տեղակալ, Կոմյերիտական Նիկոլայ Գուբկի-
նին հրաման էր տրվել մի խումբ մարտիկների հետ միա-
սին պաշտպանական դիրք պրավել։ Տեղավորվելով բար-
ձունքի վրա, մարտիկները խրամատները մտան և պառկե-
ցին ճապոնացիների հրետանային մրբկային կրակի տակ։
Մոտակայքում սլայթեցին մի քանի հարյուր ումբ, և ձա-
ղարները գիրքի շուրջը մի համատարած առու կաղմեցին։

Հարկավոր է ամուր նյարդեր ունենալ՝ հանդիստ կեր-
պով դիմանալու համար այդ դժոխային կրակին։ Ճապոնա-
կան արկերից մեկը սլայթեց Կոմյերիտական Մուսինից
մի մետր հեռավորության վրա, բայց վերջինս նույնիսկ
չարժվեց տեղից։ Ճապոնական հրետանին քան րոպե մո-
լեղում էր, սակայն Գուբկինի խմբի տոկուն մարտիկներն
ամենաչնչին վնաս անգամ չկրեցին դրանից։ Ճապոնական
վոչ մի արկ նպատակին չգիպավ, վոչ մի բեկոր վոչ
վոքի վնաս չպատճառեց։ Մարտիկներն իրենց արիությու-
նը չկորցրին և հանդիստ պառկած էյին։

Կարմիր Բանակի՝ Գուբկինի և նրա ընկերների նման

յերիտասարդ հերոսները խառն լճի մոտ անձամբ համոզ-
վեցին, թե ի՞նչ հակայական նշանակութիւն ունի իրեն
հանդիստ պահելն ու տոկունութիւնը հրետանային զնդա-
կոծման փամանակ:

Կարմիր-բանակային ընկեր Իլյուխինն իր առաջին
մարտական միջոցութիւնն ստացաւ ոգոստոսի Ա-ին: Նրա
ստորաբաժանումը հորձակման զնայ: Մանրադնին կերպով
քողարկված ճապոնական զնդացիներէից մեկը կասեցնում
էր առաջխաղացումը: Իլյուխինը վերոջեց՝ ինչ եւ վոր լի-
նի՝ վերացնել թշնամու զնդացորդներին: Նոնակներ վերջ-
նելով՝ նա իր մի ընկերով հետ, վորի մոտ ձեռքի զնդացի
կար, զնայ կրակային կետի թեւը: Աննկատելի կերպով
նրանք անցան ութսուն մետր՝ քողարկված ճապոնացիներ
մոտ: Հանկարծ նրանց առաջ հայտնվեց ճապոնական մի
սպա մաուզերը ձեռքին: Իլյուխինը նրա վրա նոնակ նետեց:
Անցաւ մի վայրկյան, սլալթիւթիւնը լսվեց և սպան ներքն
զլորվեց:

Իլյուխինը կրակ է բաց անում ճապոնական զնդաց-
որդներին վրա: Կատարվում է մի հերթի, յերկրորդ հերթի
հրաձգութիւն... ճապոնական զնդացիք լուծ է: Այժմ
վաշտը կարող է արագ կերպով առաջ գնալ, հետապնդելով
նահանջող ճապոնացիներին:

Յերիտասարդ քաղցեկ Պավել Ալեքսեևիչ Ուշակովը,
վոր հենց նոր էր ավարտել Լենինգրադի՝ Յնգելի անվան
ռազմա-քաղաքական դպրոցը, իր մարտական միջոցութիւնն
ստացաւ գործադասի մեջ մտնելու առաջին իսկ օրը: Հա-
կառակորդի կրակի տակ նա հասաւ դիրքերին և այնտեղ
ներկայացաւ վաշտի հրամանատարին: Յերը վաշտը զրոհի

անցաւ, առջեից դնում էին վաշտի հրամանատարը և յե-
րիտասարդ քաղցեկը: Սոսկայի դադաթը դրաւ վաշտ է և
վաշտը պառկեց քողարկված դրութիւն: Առջևում ձորակն
է: Նրա մեջ դարան են մտել մոտ մի դասակի չափ ճապո-
նացիներ: Առանց մեծ կորուստների առաջ շարժվելու հա-
մար հարկավոր էր դուրս քշել ձորակի մեջ թաղնված ճա-
պոնացիներին:

Ընկեր Ուշակովն իր հետ վեցնում է տաս համարձակ
մարտիկներ և թեւանցման ուղևորվում: Մտնելով ճապո-
նացիների թեւը, Ուշակովի խումբը բազմաթիւ նոնակներ
է շարժում նրանց վրա և սվիններով առաջ է նետվում:

Ճապոնացիներ ի մի մասը վռնջացվում է, մյուս մա-
սը՝ փախչում:

Ուշակովը վերախրված է: Վերքը կապելուց հետո
նա դարձյալ շարքի մեջ է: Գնդացորդ կոմյերիտական
Չուրիլովի հետ միասին յերիտասարդ քաղցեկը թեւի վրա
զնդացիներ է դնում և պատրաստվում է հետ մղելու ճա-
պոնական հակահարձակումները, վորոնք հաջորդում են
վեկը մյուսին:

Ուշակովի և Չուրիլովի զնդացրային դիպուկ կրակը
պետինը ծածկում է ճապոնական դիակներով: Մեծ կո-
րուստներ կրած ճապոնացիների դրոհները դադարեցին:

Յերիտասարդ քաղցեկին հաջողեց տեղնուտեղն անմի-
ջապես ձեռք բերել մարտիկների վստահութիւնը: Նրա
վաշտը հերոսաբար էր կռվում:

Իր ստորաբաժանման հետ խառն լճի շրջանը դալով՝
կարմիր բանակային Նիկոլայ Լիսովոյը դիմում տվեց կոմ-
յերիտիութիւնի մեջ ընդունվելու համար: Նա խոստացաւ

առաջիկա մարտում գործով ապացուցել էր նվիրվածութ-
յունը սոցիալիստական հայրենիքին:

Ստորաբաժանումը դրոշի յե նետվում: Պայթած
ռումբը Լիսովոյին կոնտուզիա պատճառեց և վիրավորեց:
Նա գիտակցութունը կորցրեց: Իսկ յերբ ուշքի յեկավ,
Նրա ընկերներն արդեն առաջ եյին գնացել և արդեն բավա-
կան հեռացել եյին: Հանկարծ աջից, մացառուտների մեջ
վիրավորը նկատեց ճապոնական մի զնդացրորդի: Ըստ յե-
րեվույթին՝ նրան թողել եյին, վոր դարան մտնի և մեր զո-
րամասերին հարվածի թիկունքից:

Լիսովոյը, չնայած վոտքի ուժեղ ցավին, վորոշեց վո-
չընչացնել այդ զնդացրորդին:

Նա ընկավ գետնին և զգուշությամբ սողաց: Մինչև
գնդացրին հասնելը մնացել եր քսանհինգ քայլ, յերբ Լի-
սովոյը նկատեց, վոր ճապոնացիները յերկու հոգի յեն:
Նրանք արդեն կրակ եյին բաց անում: Լիսովոյը հրացանով
նշան բռնեց նշանառուի վրա: Մի կրակոց, և նշանառուն
ընկնում ե: Գնդացիրը լուծում ե: Մյուս ճապոնացին փոր-
ձում ե ծլկվել, սակայն Լիսովոյի նռնակը նրան ել ե
ոյտուկեցնում:

Դասակի կրտսեր հրամանատար ընկեր Սոսնովսկին
վեց անգամ զրոշի յե տարել էր մարտիկներին և ամեն
անգամ փախուստի յե մատնել ճապոնացիներին: Դրանք
ուժեղ դրոշներ եյին հարկ եր լինում կովել ձեռնամարտի
ձևով, գործել նռնակով, հրացանի սվինով ու կոթով: Այդ
դրոշներից մեկի ժամանակ, յերբ Սոսնովսկին հասավ
թշնամու խրամատին, նրա վրա հարձակվեց ճապոնացիների
մի ամբողջ խումբ: Սոսնովսկին չկորցրեց իրեն. նա սվե-

նով պառկեցրեց յերկու զինվորի, մնացածները փախուստի
դիմեցին:

Անվահներ, հնարագետ Սոսնովսկին մեկ անգամ չե,
վոր արագ ու համարձակ վորոշումներ եր ընդունում: Ճա-
պոնացիների մի հակադրոշի ժամանակ Սոսնովսկին էր
ռնձնական նախաձեռնությամբ հինգ զնդացիներին մի
խումբ կաղմեց և ստեղծեց կրակային ծածկույթ, վորը ճա-
պոնական շլթային հարկադրեց հետ նահանջել, դաշտում
թողնելով սղանվածներ ու վիրավորներ:

Չառներնայա բարձունքն արդեն դրաված եր, սա-
կայն մեր առաջավոր շլթաներին հանդիստ չեր տալիս ճա-
պոնական մի սնայակեր: Նա լավ եր քողարկված, և յերկար
ժամանակ չեր հաջողվում նրան հայտաբերել:

Այն ժամանակ դասակի կրտսեր հրամանատար, կոմյե-
րիտական ընկեր Միչուզովը դուրս յեկավ բլնդաժից և
սողաց հակառակորդի դասավորությունը: Ընկերները
հուզմունքով հետևում եյին նրան: Թագնվելով խիտ խտտե-
րի մեջ, Միչուզովը սողաց ճապոնական սնայակերի մոտ և
նրանից հինգ մետր հեռավորության վրայից մի նռնակ նե-
տեց: Սնայակերն սպանվեց: Հերոս-կոմյերիտական Միչու-
զովը վերադարձավ իր խրամատը՝ հետը ռազմական ավար
տանելով. — նրա ձեռքին ճապոնական հրացան կար՝ ոչո-
տիկական նշանոցով:

Ձուկի հրամանատար Մուրոնովը բարձրացավ սուկայի
դաղաթը, և թաղնվելով նրա դուրս ցցված մասի մոտ,
հետևում եր հակառակորդին: Հայտաբերելով թփերի մեջ
քողարկված ճապոնական մի զնդացիր, նա կրակային այդ
կետը նշանակեց սխեմայի վրա և սվեց վաշտի հրամանա-

տարին: Միքանի բողոքից հետո Մուրունովի մատնանշած այդ կետի վրա արդեն արկեր ելին նետվում...

Անցնում ե վորոշ ժամանակ: Մուրունովը նկատում է, վոր ճապոնացիներն աշխատում են թմրած վայրի վրայով չըջանցել մեզ թևի կողմից և թիկունքը մտնել: Նա այդ մասին հայտնում ե հրամանատարին, վորն անմիջապես առանձնացնում ե մի խումբ շատ լավ զինված մարտիկների և յերկու արկը նռնակ: Խումբը սողում ե թշնամուն դեմ առ դեմ: Լսվում ե հրամանը՝

— Հայրենիքի թշնամիների վրա նռնակներով կրակ:

Երջանցող ճապոնացիներն ամբողջովին վոջնացվեցին:

Անցնում ե դարձյալ մի ժամ: Մուրունովը զեկուցում ե, վոր Տումեն-Ուլա դետով անցնում ե ճապոնական նոր ոժանդակ ուժ: Մեր հրետանին արագությամբ կրակ ե բաց անում և ջարդուխշոր ե անում թշնամու նավակները:

Կոմյերիտական դժով քաղբաժնի պետի ողնական Յա-կով Սիդենսկոն իր սան լճի մարտերում իրեն ցույց տվեց վորպես իսկական բուլչեիկ: Յերբ զորամասի կոմիսարը վերավորվեց, Սիդենսկոն իր վրա վերցրեց ոպերացիայի ղեկավարությունը:

Այդ ժամանակ Չաոդերնայա բարձունքի վրա արդեն հպարտորեն փողփողում եր կարմիր դրոշը: Սակայն ճապոնացիները չեյին դադարեցնում գրոհները: Նրանք նորից և նորից սողում են լանջի վրայով:

Սիդենսկոն հրամայում ե զնդացիքը զնել սոպկայի հենց դադաթին:

Գնդացրորդներն ուղում են մի հերթ հրաձգություն կատարել, բայց Սիդենսկոն հետ ե պահում նրանց:

Պետք չե՛ շտապել: Ավելի շատ ինքնազստություն և համբերություն ունեցեք, —ասում ե նա,—թողնենք, վոր մոտ գան նրանք:

Անցնում են լարված բույներ: Արդեն պարզ կերպով յերևում են սողացող ճապոնացիների առաջին շարքերը: Ահա նրանք վեր են թռչում, ճչացող ձայնով «բանդայ» են կանչում և նետվում են գրոհի:

— Կրակ...

Սոպկայի լանջերը ծածկված են սպանված և վերավորված ճապոնացիներով: Ճապոնական գրոհող դումարտակից փող են մնացել վոջ ավելի, քան հիսուն մարդ:

Տեղատարափ անձրև ե գալիս: Զրի պղտոր հոռանքները փողոզել են ճանապարհը: Հսկայական ջրափոսեր են առաջացել, անանցանելի ցեխ ե: Սակայն վատ յեղանակը չի խանդարում աշխատելու վաշտի ավադ Ստեփան Ռուսսկի-խին:

Գիշերը, յերբ ճապոնական թնդանոթներն ու գնդացիները գնդակոծում եյին վաշտի գրաված չըջանը, նա անխափան կերպով փամփուշտներ ու ումբեր եր մատակարարում մարտիկներին: Արդեն առավոտ եր, սակայն համառ կռիվը դեռ շարունակվում եր: Հարկավոր եր կերակրել մարտիկներին: Յեվ ավագը ճահճի միջով անցնում ե թիկունքը՝ ուտելիքի համար: Նա ուտելիքը բերում ե խրամատները: Մարտիկներն արդեն ուժ առան, բայց Ռուսսկիխը չի հանդատանում. մի խրամատից մյուսն անցնելով, նա անձամբ ստուգում ե թե արդյոք բոլորն են կերակրվել: Նա կատարում ե իր պարտականությունները, չխնայելով ուժերը:

Վաշտը նետվում ե գրոհի: Գրոհողների մեջ ե, չնայած իր հոգնածությանը, ավադը՝ Ռուսսկիխը: Հրետանու

յի՛ն ուժեղ կրակ եւ Մարկերը սուղում են։ Ահա նրանցից մեկը պայթեց Ռուսակիրի կողքին— պանծալի ավազն սպանված եր։

Ձառգերնայա բարձունքի համար մղվող մարտերում հերոսաբար զոհվեց զնդադրորդ Ա. Յե. Շիրմանովը։ Ջերմորեն սիրելով իր մեծ հայրենիքը, անսահմանորեն նվիրված լինելով Լենինի—Ստալինի կուսակցությանը, նա, ինչպես և խորհրդային ամեն մի մարտիկ՝ լի յեր լիտի թշնամուն վնչնացնելու ցանկությամբ, թշնամի, վորը համարձակվել եր խախտել մեր սահմանների անձեռնմխելությունը։

Շիրմանովի կաշեպարկի մեջ դնելու է հետեւյալ բովանդակությամբ մի յերկտող.

«Կովելու յեմ մինչեւ վերջ, վորքան սլատեն իմ ուժերը, սակայն թշնամուն յես չեմ գիջի իմ հերոսական զոհողացրի հետ միասին։ Ձեմ նահանջի խորհրդային սահմանից, ճապոնացին դուրս չի սլրծնի իմ զնդադրից։

Գերազանց հրաձիգ Շիրմանով»։

Սոսկայի լանջից վերցվել է մի սպանված կոմյերիտական, դասակի կրտսեր հրամանատար ընկեր Աբրամենկոն։ Ճապոնական զնդակը դիպել եր նրա ուղիղ սրտին։ Աբրամենկոյի դիմնաստյորկայի ձախ գրպանից դնելու է զնդակով ծակված կոմյերիտական տոմսը, իսկ աջ գրպանից՝ մի մաշված որադիր։ Որադրի վերջին գրանցումն ասում եր. «Այսօր գրոհն է։ Յերանի՛ թե չուտ լինի։ Հարկավոր ե վերջնականապես մի լավ դաս տալ ճապոնական սրիկաներին։ Ո՛հ, ինչպե՛ս են սուղում զնդակները։ Մեղանից շատ մոտիկ պալթեց թշնամու արկը։ Ինձ վրա ավաղ լցվեց։ Այնուամենայնիվ՝ յես չեմ սարսափում։ Սարսափելի չեմ եռնել հայրենիքի համար, Ստալինի համար՝ յերիտասար-

դության հոր և բարեկամի համար։ Ահա նորից իմ խրամատի վրայով սլացան զնդակները՝ հողապատնեշից պոկելով ավազն ու կավը։ Կրակեցե՛ք, այրեցե՛ք, սատա՛նան տանի ձեզ։ Դուք մեղ չե՛ք վախեցնի։ Ձգիտեմ ինչու՝ յես ուղում եմ յերդել այս մարտի մասին, իմասն լճի մասին։ Այդպիսի յերդ դեռ չկա։ Իսկ ի՞նչ կլինի, յեթե այդ յերդը ինքս հորինեմ։ Ասում են՝ յերբ արամադրություն ե չլինում, վստանավորները հեշտ են դրվում։ Փորձեմ...» Ի Ո

Հենց այդ նույն տեղից, Կովի դաշտից մեր մարտիկները դտել են մի ուրիշ որադիր։ Ստալինի դիրամտի Կոմսերի ստորաքաթանման ճաղոնական մի յենթասպայի՝ որադիրը։ Ահա մի քանի քաղվածք այդ որադրից.

Հ ու լ ի ս ի 31-ին։ 3.00-ին վաշտը մարտի մեջ մտավ։ Հակառակորդը հարձակման անցավ մեր պերքերի վրա։ 4.00-ին մեր մարտը կատարի բնույթի ստացավ։ Կոմսերները հակառակման են։ Մեր վաշտից սպանված յեն 24 հոգի, ծանր վիրավորների թիվը չորս անգամ ավելի յե։ Խարսափելի յե։ Մեր վաշտի հրամանատարը ծանր վիրավորված ե։

Ո դ ո ս տ ո ս ի 1-ին։ Հակառակորդի ծանր արկերն անդադար նետվում են մեր գիրքերի վրա։ 14.00-ին մեր վերելում յերեւոյին հակառակորդի ինքնավիրները և ողովներ նետեցին։ Մեծ քանակով թան ու յեկան ծանր տարակոծիչները և հակայական չափերով ողովներ նետեցին։

Ո դ ո ս տ ո ս ի 2-ին։ Ձաշկուֆու լի (Ձառգերնայա) բարձրունքի վրա դնելով՝ որոտտի 1-ից մինչեւ որոտտի 2-ը ամբողջ գիշերը խրամատներ յեյին և փորում։ Գարտի 2-ը ամբողջ գիշերը հակառակորդի տանկերը։ Խարձուքի վրա գրոհ սկսեցին հակառակորդի տանկերը։ Այդ որը մի սարսափելի բան եր։ Մերը հատ նետվում յին Այդ որը մի սարսափելի բան եր։ Մենք շարունակ վազվզում եյինք, ումբերն ու արկերը։ Մենք շարունակ վազվզում եյինք,

ներքեւում, սոսկայի ստորոտի մոտ մի տալան կա: Այդ ա-
մանում ճապոնական զինվորները, թափահարելով լայն սը-
վիններով հրացանները՝ կոացած վազում են փողոցով:

Վախրուչէին համարյա բոլոր կողմերից շրջապատում
են ճապոնական խրամատները: Սակայն այդ չի վախեցնում
նրան: Այնտեղ, ներքեւում, դետի մոտ ճապոնացիները շինել
են զնդացրային յերեք բուն և այդ բները շրջապատել են
խրամատներով:

Թաղնվելով՝ Վախրուչէն հետեւում է, թե ինչպես մեք
տանկերը գրոհի զնացին:

Ճապոնացիները չեն զիմանում ցամաքային զրահակիր-
ների հարձակմանը: Սուճապի մատնված՝ նրանք թողնում
են իրենց խրամատները, կիսաւերկ և առանց զենքի դուրս
են վազում և փախչում՝ վրձնաւոր ուժ ունեն:

Այսպես՝ ամբողջ ժամերով հետեւում է թշնամուն խի-
զախ հետախույզը, իր հետեակին ու հրետանուն մատնա-
նչելով նպատակները և ոգնելով նրանց՝ վոչնչացնելու ջանք
ու սահմանից անցած հարձակվողներին:

Վերջապես, սոսկայի դադարից հետո խույզը աղբա-
նչան են տալիս վերադառնալու համար:

Հրամանատարական կետի ճանապարհին խրամատնե-
րից մեկում, իրենից քսան մետր հեռավորութեան վրա
Վախրուչէն նկատում է ճապոնական հրացանի՝ դադարի
նման լայն և հաղիվհաղ չարժվող մի սվին, և նույնի է
հետում այդ խրամատը: Նույնի պայթելուց հետո խրամա-
տից մի ճիչ է լսվում: Վախրուչէն նորից ու նորից նույնա-
նեւ է նետում: Խրամատում ամեն ինչ լուռ է: Հետա-
խույզը զգուշութեամբ խրամատի մոտ է սողում և նրա մեջ
տեսնում է վեց ճապոնացիների դիակներ, վրոնցից մեկի
վրա յենթապայի ուսողիւրներ կան: Դիակներին կողքին

դատարկ չէր են թափվում: Խրամատից սպիրտի հոտ է
դալիս:

Վախրուչէն զգուշութեամբ շարունակում է առաջ սո-
ւալ և հանկարծ զգում է, վոր բարձր խոտն իր հետեից
չարժվում է: «Վիրավոր չե՞ արդյոք».— մտածեց նա և
շուտ յեկավ: Մի ինչ-վոր ծանր և անճոռնի բան դուրվեց
ներքեւ, դեպի ձորակը: Պարզ է, վոր դա մի թաղնված ճա-
պոնացի յեր:

Հասնելով հրամանատարական կետին, Վախրուչէն
հոգնածութեանից հետևով՝ լեյտենանտին զեկուցեց ճանա-
պարհին տեսածի մասին:

Վորոչ ժամանակ անցնելուց հետո նա և դարձյալ յերեք
մարտիկ՝ լեյտենանտի գլխավորութեամբ դադարադուր մո-
տենում ելին ձորակում թաղնված ճապոնական զինվորին:
Ահա նա պառկած է: Սաքի դույնի կարճելի ֆրենչ, դեղին
փաթաթաններով կոշիկներ: Կարմիր ուսադիրի վրա յեր-
կու փոքրիկ աստղեր կան, ուրեմն՝ շարքային է և ծառա-
յության յերկրորդ տարում է դտնվում: Դեմքը կենդանի
մարդու դեմքի նման է, բայց աչքերը փակ են:

Ի՞նչ բան է սա: Սիմուլյա՞նտ, նենդավոր խորա-
մանկութեան:

Ճապոնացին հրացան չունի: Յերեւի նրա հրացանը մի
ինչ-վոր տեղ է գլորվել...

Վախրուչէն վճռականորեն մոտեցավ պառկած մար-
դուն, քաշեց նրա ձեռքից և հրամայաբար ասաց.

— Գնա՛նք:

Առանց վեր կենալու և աչքերը բանալու՝ ճապոնացին
կոտորված ուսերենով պատասխանեց.

— Գնանք...

Վախրուչէն ուժեղ կերպով վեր քաշելով դետնից՝

մոտքի կանգնեցրեց նրան և այն ժամանակ միայն նկատեց, վոր ճապոնացու աջ ձեռքում պինդ սեղմած եր մի հոնակ: Այդ նույն վայրկյանին Վախրուշէին ուղեկցող մարտիկներէց մեկը խփեց ճապոնացու ձեռքին, իսկ մյուսը նրա կյանքին վերջ դրեց մի կրակոցով:

Հետախուզները քողարկելով՝ առաջ են սողում: Առն մի րոպե նրանք սպասում են նոր դարանի, ճապոնացիների կողմից արված մի նոր դարչելի բանի: Հետախուզները մանրամասնորեն դնում են ճապոնացիների թողած խրամատները, սակայն նրանց մեջ միմիայն դիակներ կան:

... Այսպես ելին անցնում հետախուզ Վախրուշէի խառանջան որերը: Անվահերաբար, խորամանկ և անգաղ-բում կերպով սողում եր նա մի տեղից մյուսը, դիտելով ճապոնացիների դասավորութիւնը և ամեն ինչի մասին զեկուցելով հրամանատարական կետին: Դա հեշտ բան չէր: Արկերն ընկնում էին կողքին: Գնդակները սուլում էին: Իր դիչերային համարձակ հետախուզութիւնների ժամանակ նա յերբեմն դեմ առ դեմ հանդիպում եր ճապոնացիների: Այսպես՝ ոգոստոսի Ծ-ի լույս գիշերը նա մեր տերիտորիայի վրա հանդիպեց մի հարբած ճապոնացու: Վախրուշէը կանչեց.

— Կանգնի՛ր, ձեռքերդ վե՛ր:

Հարբածը մոնչաց և որորվելով փախավ:

Հետախուզի դիպուկ զնդակը հասավ նրան:

Սպիրտով ծծված սամուրայները նորից փորձում են դրոհի դնալ: Նրանց կատաղեցնում է սողկայի գլխին ծածանվող ալ-կարմիր դրոշակը: Նրանք ոգտվում են վաղորդյան ժամերից, յերբ մառախուղը տարածվում է դեռ-չի վրա, և, թեև հորիզոնը մաքուր է, բայց ներքևում,

սողկայի ստորոտի մոտ ամեն ինչ սպիտակ է: Մառախուղով քողարկվելով՝ ճապոնացիները սկսում են հարձակվել: Այն ժամանակ սողկայի դադաթից թռչում են լուսատու հրթիռները, սկսում են աշխատել զնդացիները, նետվում են նռնակները: Ճապոնացիների վոչ շատ առաջ ունեցած դերակշռութիւնն այժմ դարձել է մեր մարտիկների բերակշռութիւնը, վորոնց համար հարմար է դարձել նռնակներ նետելը:

Ճապոնական դրոհներն արագորեն նվազում են ու չքանում: «Բանդայ» բացականչութիւնները փոխարինվում են մոնչյունով և անկարգ աղմուկով... Ճապոնացիները հետ են դառնում, վազում են, սայթաքում, ընկնում: Հետախուզ Վախրուշէն ամբողջ հասակով բարձրանում է և նռնակներ է տեղում նրանց վրա:

— Համը տեսա՞ք, հա՞, համը տեսա՞ք, — դռում է նա դեպի ներքև՝ դեպի կաթնադույն մառախուղը, ճապոնացիների վրա նետած իր նռնակի հետեից:

V

Խորհրդային տանկերը, չնայած այն ծանր պայմաններին, վորոնց մեջ նրանց հարկ յեղավ մարտի մեջ մտնել, չնայած խրուտ ճահիճներին, ժայռուտ լանջերին, այնուամենայնիվ իրենց ցույց տվին վորպես անհղ, վոչնչացնող մի ուժ: Տանկերն ուժասպառ էին անում հակառակորդին իրենց կրակով, կաղմալուծում էին նրան, ճնշում էին իրենց թրթուրների ծանրությամբ: Նրանք ոգնում էին հետևակին՝ դուրս քշելու խրամատներից ճապոնական հետեվակին և վոչնչացնելու նրան:

Տանկերը դրոհի էին դնում:

Նրանց աշտարակները սպառնալից չուռ էյին տալիս
թնդանոթներին բերանները՝ վորոնելով նպատակը:

Կրտսեր հրամանատար Գրիգորի Կոնիկի տանկը, մըտ-
նելով յեղեղների մեջ, հրետանային և զնդացրային կըտ-
կով քողարկում եր իր հետեից յեկող հետևակին:

Ուղիղ նշանառության յերեք կրակոցով նա վռնչաց-
րեց ճապոնացիների հակատանկային յերեք թնդանոթները:
Աշտարակի հրաձիգ ընկեր Բողդանովը դուրս յեկավ
հետախուզության:

— Յեթե չվերադառնամ, —ասաց նա աշտարակի հրա-
մանատարին, — զնացեք առանց ինձ...

Սակայն խիզախ տանկիստը, արագությամբ հետախու-
զելով ճապոնացիների հակատանկային նոր թնդանոթներին
դասավորությունը, վերադարձավ:

Տանկը փոխում է կրակային դիրքը և դարձյալ շա-
րունակում է զնդակոծությունը: Չորս կողմը արկեր են
նետվում, զնդակները չխկչխկում են մեքենայի վրա:
Արկերից մեկն ընկնում է առջևի զրահի մեջ: Անձնակազմը
թեթև կերպով լուռթյան է մատնվում, սակայն տանկն
անվնաս է մնում:

Մարտական ամբողջ զորասյունի հետ միասին նա վե-
րադառնում է հավաքակայանը:

Յերկրորդ դրոհը: Կոնիկի մեքենան առաջ նետվելով՝
արագությամբ հասնում է ճապոնական խրամատների ա-
ռաջին դժին: Նա տըրորում ու ջախջախում է մետաղալարե
արգելքը, ճանապարհ բաց անելով մեր հետևակի համար:
Մի փոքրիկ բլրակի վրա տանկը զանդադեցնում է արա-
գությունը: Ճապոնացիներից մեկը, այդ բանից ուղտվե-
լով՝ արագ կերպով մոտենում է տանկին նոսակների կա-
պոցով և ուղում է կասեցնել տանկի զանդադած ընթաց-

քը: Կոնիկը դիտանցքից տեսնում է այդ և քում է յեր-
րորդ արագությամբ: Տանկը ցնցվում է, առաջ է նետ-
վում... Վտանդն անցած եր:

Քիչ ճառոնացիներ չընկան խորհրդային տանկերի
թրթուրների տակ:

Կոմյերիտական Բարաբանովի տանկը հրաման ստացավ՝
անդել ճապոնացիների մետաղալարե արգելքը և վռնչաց-
նել նրանց կրակային կետերը: Մեքենան առաջ է գնում,
ճղմելով մի զնդացիներ մյուսի հետևից: Ճապոնական հրե-
տանին զնդակոծում է տանկը, բայց ապարդյուն է անց-
նում այդ: Հանկարծ տանկը խրվում է ճահճի մեջ: Ճապո-
նացիները, ավարի հոտ առնելով՝ ամեն կողմից նետվում
են դեպի տանկը, փորձելով հրկիզել այն:

Բարաբանովը դուրս է ցատկում մեքենայից և հրացանը
սեղծ տված՝ զնդակահարում է տանկի մոտ վազող յերեք
ճապոնացու: Բարաբանովի հետևից դուրս է դալիս աշ-
տարակի հրաձիգը՝ կոմյերիտական Մակիրյանին և նույն-
պես մարտի մեջ է մտնում:

Հրաձիգությամբ պաշտպանվելով դարան մոտ թշնա-
մուց, նրանք փրկում են իրենց մեքենան, և միջանի բոպե-
յից հետո տանկը սպառնալից առաջ է շարժվում:

Քաջաբար եր կովում կոմյերիտական տանկիստ Անդ-
րեկը: Յերեք նրա մոտ սպառվեց արկերի ու փամփուլանե-
րի պաշարը, Անդրեկեն սկսեց իր տանկի թրթուրներով
նղմել խրամատներում դարան մոտ թշնամուն:

Ընկեր Վինոկուրովի տանկը ճապոնական խրամատները
ջախջախում եր իր ծանրությամբ: Հանկարծ նա ուժեղ
կերպով ցնցվեց և կանգ առավ: Բանից պարզվեց, փո-
ռանկը վարող կոմյերիտական ընկեր Ռասսոխան սպան-
ված է, մեքենան վնասված է և չի կարողանում առաջ

չարժւել: Ոգտովելով այդ դուռթյունից, ճապոնացիները չըջապատեցին տանկը և սկսեցին նրա պաշարումը: Նրանք վորոշեցին տանկիստներին վերցնել՝ նրանց սովամահ անելով: Ինքը՝ Վինոկուրովը վերաժողոված էր: Տանկային զորամասի կոմիսար ավագ քաղզեկ Յեֆիմովի հետ միասին նա տաղնապալի գիշեր անցկացրեց: Յերեկը տանկի մեջ ողոր խեղդող դարձավ, ջրի պաշարը սպառվեց: Սակայն խիղախները չէին հուսահատվում:

Յերեկոյան դեմ մեր հրետանին կրակ բաց արեց այն չըջանում, վորտեղ կանգնած էր վնասված տանկը: Ճապոնացիները հարկադրված յեղան վերջ տալ պաշարմանը և սողալ իրենց խրամատը: Այն ժամանակ տանկիստները փախուստի սլան մշակեցին:

Վերին դռնակից առաջինը դուրս է թռչում կոմիսար Յեֆիմովը: Ճապոնացիները կրակ են բաց անում նրա վրա և անցնում են հետապնդման: Սակայն Վինոկուրովը գիպուկ կրակոցներով անմիջապես պառկեցնում է յերկու ճապոնացիներին՝ հենց տանկի մոտ, մնացածներին ստիպում է թաքնվել խրամատի մեջ, և դրանից ոգտովելով՝ ինքը դուրս է թռչում տանկից: Չնայած վրտքի ուժեղ հալիին, նա վազում ու անցնում է յերեսուն մետր, ընկնում է խոտի մեջ և այնուհետև առաջ է գնում սողալով:

Ճապոնացիները հետապնդում են նրան: Նրանք արդեն մոտիկ են, նույնիսկ լսվում են նրանց ձայները: Վինոկուրովը բարձրանում է ձախ ծնկի վրա և պատրաստվում է հանդիպման: Խշխշալով բացվում է յեղեղը: Վինոկուրովը կրակում է: Առաջին ճապոնացին ընկնում է՝ մահացու հարված ստացած, բայց յերկրորդը թափահաբում է սվինը: Վինոկուրովը խլում է սվինը, ամբողջ մարմնով ընկնում է փոքրիկ ճապոնացու վրա, նրան գետ-

Հեռավոր-արևելյան հրամանատարները Պաուան լճի մոտ Ջաոզերնայա բարձունքի վրա ամրացնում են զնդակներով ու նռնակներով բեկորներով ծածկված մարտական կարժեր գրոշակը (ոգոստոս, 1938 թ.):

նին և սեղմում և վոտքով խփում և փորին: Ճապոնացին գիտակցությունը կորցնում է: Վինոկուրովը կրակում և նրա վրա և արագությամբ սողում և առաջ՝ իրենց մարտիկների մոտ: Շուտով շարքի մեջ վերադարձավ նաև սանկը:— այն չըջանը, վորահեղ մնացել էր վնասված մեքենան, գրավվել էր մեր զորամասերի կողմից:

Տանկիստ Նիկոլայ Կառլսկին հրաման էր ստացել կապ հաստատելու հրաձգային ստորաբաժանման հետ, վորը պործում էր տանկերի հետ միասին: Նա ստիպված յեղավ անցնել ջրի միջով, քողարկվել խոտի մեջ, սողալ: Կատարելով առաջադրանքը, նա լարախաղացի ճարտիվությամբ գնալու ընթացքին թուով իր տանկի մեջ և նրան պրոհի տարավ: Կառլսկին ստորաբաժանման ղեկավարման հրահրչն էր: Իր ուղինակով նա վողեվորում էր մյուս մարտիկներին:

Տանկիստներից հետ չեյին մնում նաև հրետանավորները, իրենց դիպուկ և կործանիչ կրակով վոչնչացնելով ճապոնական հափշտակիչներին:

Մարտկոցի դասակի հրամանատար ընկեր Լադարևը ձեռքից վիրավորվել էր, բայց մնաց շարքի մեջ և դիպուկ կրակով վոչնչացրեց ճապոնական մի թնդանոթ: Նրան ուղարկեցին վիրակապման կայանը: Վիրակապումից հետո նա անմիջապես խնդրեց, վոր իրեն թողնեն վերադառնալու:

Կրտսեր հրամանատար կոմյերիտական ընկեր Բովկու-նի կատարած հաջվումներով ճապոնական բանդիտների վրա այնպիսի արագ կրակ բացվեց, վոր փոխադրողները հաղիվ եյին հասցնում մատակարարել արկերը: Գերադանց էր աշխատում նշանառու-կարմիր բանակային ընկեր Կրի-

կոն: Առաջին լակ կրակոցներից նա վոչնչացրեց հակառակորդի ահանանետ մարտկոցը:

Դժվար էր հայտարերել սողկայի հետևում ինչ-վոր օւեղ քողարկված ճապոնական մի մարտկոց, սակայն հետախուզության պետ լեյտենանտ Տարասովը գտավ նրա տեղադրությունը: Յերբ մթնեց, նա հնարը գտավ և անցավ թշնամու մարտկոցը, քարտեղի վրա գծադրեց նրա ճշգրիտ կոորդինատները և դրանք հաղորդեց ղեկման կայանին: Հրանոթային համադարկը վոչնչացրեց սամուրայների խորամանկորեն քողարկված հրանոթները:

VI

Մոսկվայի վելոգործարանի նախկին փականագործ, կրտսեր հրամանատար-տրակտորիստ Միխայիլ Մարտինովը, իր զորամասի հետ ուղեւորվելիս չէր կարծում, վոր ինքն անձամբ կշանդկալի թշնամուն՝ յերես առ յերես: Սակայն նա առիթ ունեցավ հանդիպելու: Գալով իր սասն լճի շրջանը, նա հետեյալ ուրն իսկ իր ընկերոջ հետ միասին պատասխանատու առաջադրանք ստացավ՝ տրակտորով դուրս բերել այն թնդանոթը, վոր խրվել էր սողկայի լանջին:

Առաջադրանքը կատարված էր: Տրակտորը բռնեց թնդանոթը և արագությամբ շոռ դալով՝ ցած գնաց: Այդ վայրկյանին Մարտինովը նկատեց ճապոնական յերկու պինվորի, վորոնք քողարկվելով՝ թփեց թուփ եյին վաղում: Բոլոր նշաններից յերևում էր, վոր զինվորներն ուղում եյին չըջանցել տրակտորը, գրավել այն և արակատ-րիտարն վողջ-վողջ բռնել:

Մարտինովը ղեկն անմիջապես տալիս է իր ընկերոջը,

հրաժարում ե նրան շուտով ցած իջնել, իսկ ինքը ցատկում ե տրակտորից՝ թշնամու դեմ կռվելու համար:

Շտապելուց նա տրակտորի տակ ե ընկնում ե ուժեղ վնասում իր ազդրը— թրթուրը վնասել եր այն մինչև վնասվողը: Տրակտորիսան իրեն չկորցրեց: Ամուր կապելով իր վերքը, նա նշան բռնեց: Ճապոնական զինվորները չորեք լիթր սողում եյին նրանից հարյուր քսան մետր հեռավորության վրա, ըստ յերևույթին՝ չհրաժարվելով խորհրդային տրակտորը զրալելու մտքից: Մարտինովի առաջին իսկ զնդակը սպանեց մի ճապոնացու, իսկ նրանից հետո սպանվեց նաև յերկրորդը:

Արյան կորուստն ուժասպառ արեց Մարտինովին, և նա անզգա ընկավ խոտի մեջ: Շուտով խիզախ տրակտորիստի մոտ գնաց մարդատար ավտոմեքենան և նրան տարավ վերակապման կայանը:

Ընկեր Ուշակովի վաչտում խոհարարին մոտեցավ զինվորական համազգեստով մի անհայտ մարդ, բարեկեց և բաւելու բան խնդրեց: Խոհարարը կերակրեց նրան, բայց նկատեց, վոր «զինվորականից» սպիրտի հոտ եր գալիս, իսկ նրա կարմիր բանակայինի գլխնաստրելայի թևի տակից յերևում եր մետաքսե սպիտակեղենը... Խոհարարը հրացանը վերցրեց և անձանոթին շտաբ տարավ: Բանից պարզվեց, վոր «զինվորականը» ճապոնական լրտես եր:

Քիչ հերոսությունն չցուցաբերեցին նաև սանիտարներն ու բժիշկները: Նրանք առաջին ուղնությունն եյին ցույց տալիս վերավոր մարտիկներին՝ թշնամու կրակի տակ: Բժիշկ Դեմիդովն ինքն եր դուրս գալիս առաջավոր դժգոհվրա և վերավորներին դուրս եր բերում մարտից: Առաջին

կարգի զինվորական բժիշկ չլրոֆեսոր Ախուտինն իր բուժակի՝ Կալինովի հետ միասին անվահեր աշխատում եյին ամենատաք կռիվների ժամանակ: Դիվիզիայի բուժկայանում չլրոֆեսոր Ախուտինը կարգավորեց արյան վոխնեւրարիման դործը: Այդ վրիկեց Խստանի շատ հերոսների կյանքը:

Սանիտար Կոնոնովը մարտի դաշտից բուժկայան եր տանում մի վիրավորի: Նրա վրա հարձակվեցին յերկու ճապոնացիներ, բայց խիզախ սանիտարը չչիտթվեց. ճապոնացիներից մեկին նա հրացանով խփեց, մյուսին սվինահար արեց: Վիրավորը բարեհաջող կերպով հասցվեց անվտանգ վայրը:

Կարմիր բանակայիներ Մալաչկովն ու Վարլամովը, վորոնք պատգարակիրներ եյին նշանակված, վոչ միայն մարտի մեջ փրկում եյին վիրավորված ընկերներին, այլև ուղնում եյին փամփուշտակիրներին: Նրանք սեփական Նախաճեռնությամբ առաջավոր զիրքերն եյին տանում փամփուշտներով լի արկղները:

Վիրավորներին խնամելով՝ գիշեր-ցերեկ անձնվիրաբար աշխատում եյին նաև հրամանատարների մարտական ընկերուհիները: Նաղեժդա Գլոտովան վիրավորներին կերակրում եր վիրակապման կայանում, մարտի դաշտից վոչ հեռու: Հենց այնտեղ ել, աշխատելու ժամանակ, մեծ ժողովրդի այդ հիանալի դուստրն իմացավ, վոր իր ամուսինն սպանվել և մարտի մեջ:

Լեյտենանտ Գլոտովը մեկն եր խորհրդային այն հայրենասերներից, վորոնք Խստանի մարտերում վավերացրին իրենց նվիրվածությունը հայրենիքին՝ մտնելով Լենինի՝ Ստալինի կուսակցության շարքերը:

Ք գնդի կուսբյուրոյի քարտուղարի՝ պանծալի լեյ-

տեխնա Մալլակի դաշտային պայուսակում 30 դիմում էր կուտակվել այն մարտիկներից ու հրամանատարներից, վորոնք վորոշել էին վարվել այնպես, ինչպես Գլոտովը:

Այդ դիմումներից շատերը թղթի կտորների վրա էին գրված, սակայն նրանց ամեն մի բառը յերգի նման էր հնչում: Լեյտենանտ Գլոտովն իր դիմումի մեջ գրել էր. «Յես 28 տարեկան եմ: Յես գեռ շատ չեմ ապրել, բայց իմ այդ ամբողջ վոչ մեծ կյանքում յես աղնվորեն աշխատել եմ հայրենիքի համար, ժողովրդի համար: Իմ մտքերով ու ամբողջ եյությամբ յես վաղուց արդեն բոլր չեիկյան կուսակցության մեջ եմ դառնում: Այժմ, յերբ յես սահմանները պաշտպանում եմ թշնամական հրոսակախմբերից, յես ուզում եմ կոմունիստ լինել: Խնդրում եմ ընդունել ինձ Համ Կ(բ)Կ-ի շարքերը: Յեվ յեթե թշնամու ղնդակը գետին դրոյի ինձ մարտի դաշտում, ինդրում եմ ինձ բոլջեիկ համարեք»:

Այդ դիմումը քննվեց խրամատում՝ գնդի կուսակցական բյուրոյի նիստում՝ ճապոնական հրանոթի զորդյունի սակ: Գլոտովին բոլորը ճանաչում էին: Գլոտեյն, թե ինչպես նա, իր դասակի զլուխն անցած՝ անվահերարար դրոհում էր ճապոնացիների վրա: Այդ պատճառով վորոշումն անմիջապես ընդունվեց. «Ընկեր Գլոտովին ընդունել Համ Կ(բ)Կ-ի թեկնածու՝ յերկրորդ կատեգորիայով»: Այդ յեղև է ոգոստոսի 4-ին, իսկ ոգոստոսի 6-ին Զատոգերնայա բարձունքի համար մղվող մարտում կուսակցության թեկնածու Գլոտովն սպանված էր: Նա իր դասակն առաջ էր տանում, կործանիչ կրակով ջախջախելով ճապոնացիներին, սակայն ընկավ՝ հնձված ճապոնական զնդակից, սոսկւայի գազաթից միջանի մետք հեռվորում թյան վրա...

Իր դասակի մարտիկներին ուղղած նրա վերջին խոսքերն էին՝

— Առաջ: Զատոգերնայայի վրա՛:

Զոհված լեյտենանտի կինը՝ Նադեժդա Գլոտովան, կոմյերիտուհի, աշխատում էր վիրակապման կայանում մինչև ռադմական գործողությունների ավարտվելը: Այժմ նա ղխում է տվել կուսակցության մեջ ընդունվելու համար:

Հրամանատար Սորոլկովի կինը տանն էր թողել յերկու յերեխաներին և յեկել էր վիրակապման կայանը, վորտեղից նա չէր հեռանում միջանի որ շարունակ: Վիրահատման քույրեր Բորոգինան, Սարաևան, Կոնովալովան համարյա 5 որ ղիշեր-ցիբեկ վտաքի վրա էին լինում՝ ողնելով վիրահատություններ կատարելուն, վիրաբույժներին վիրահատման և վիրակապման նյութեր տալով: Հրամանատար Մորոզովի մայրը վաթսուևամյա մի կին, մայրական իրով լվանում էր վիրավոր մարտիկների վերքերը, կերակրում էր նրանց և խնամում:

Հրամանատարների և քաղաշխատողների կանայք վոչ մի աշխատանքից չէին վախենում: Խասանի մարտական որերին նրանք խոհարարուհիներ էին, լվացարարուհիներ, քույր-տնտեսուհիներ:

Հոգատար գուրգուրանքով էին չրջապատում նրանք վիրավոր մարտիկներին: Մի անգամ մի հասակավոր կին յեկավ հիվանդանոցի բակը, վորտեղ հանգստանում էին առողջացող մարտիկները: Կնոջ ձեռքին կար մի մանդոլին և ծաղիկներ: Իր նվերը նա մարտիկներին տվեց մի նամակի հետ միասին, վորը ատելությամբ լի յեր դեպի ճապոնական հախտակիչները: 1920 թվին նրանք ուղանել էին այդ կնոջ ամուսնուն—մի պարտիզանի, և գազանաբար

Ժաղը .ու ծանալի էյին յենթարկել վորդուն։ Այդ կինն իր անամոք, անմոռանալի վշտով յեկել է խասանի մարտիկներին մոտ, վորպեսզի շնորհակալություն հայտնի նրանց՝ հաղորնացիներին տված հակահարվածի համար։

— Յեթե սկահանջվի,— հայտարարել է նա,— յես կզնամ ձեզ հետ միասին, իմ հպարտ բաղեյիկներ, և կանեմ ռազմաճակատում այն ամենը, ինչ վոր կպատի իմ ուժը։ Յես վրեժ կհանեմ նրանցից ամուսնուս և վորդուս համար։

Չառդերնայա սուլթայի դազաթին հպարտորեն փողփողում է կարմիր դրոշակը։ Նա ծակծկվել է զնդակներից և պատռվել է նոնակի բեկորից, դրոշակի կոթի վրա բեկորներ են մնացել, բայց նա կանգնած է անհողողդ։ Նրա կողքին հրամանատարը հեռադիտակով հանգիստ գլխով է Տումեն-Ուլա դետը և կորեական ամայացած փոքրիկ գյուղը։ Ներքեում, յեղրայրական թարմ գերեզմանի վրա կանգնած է խասանի հերոսների հուշարձանը։

Խասան լճի վրա բարձրացող այդ սուլթան ընդմիջտ կմտնի մեր մեծ հայրենիքի պատմության մեջ՝ վորպես վկա խորհրդային մարտիկների հերոսության և խորհրդային ղեկի հզորության։

Խասանի հերոսների սխրագործությունները մի անդամ ևս ցույց տվին ամբողջ աշխարհին խորհուրդների յերկրի անխորտակելի հզորությունը։

102

41. 570

ԴԻՆԸ 30 ԿՈՊ.

И. ЭКСЛАЕР
Герои Хасана
Гиз. Арм. ССР, Ереван 1939 г

355.4

Է-39